

מבטו העליון של רבי שמעון בר יוחאי

קובץ שיעורים בעין איה שבת למרן הראי"ה

מתוך שיעורי הרב אהוד ברזילי זצ"ל

קובץ זה הוא חלק מסדרת שיעורים רחבה שהעביר מו"ר הרב אהוד ז"ל בישיבת רמת גן בסוגיית רשב"י (עין איה שבת). לקראת יום ההילולא של רשב"י, נבחרו שיעורים השייכים ללב לבה של הסוגיה ומקפלים בתוכם את הדרך שבה מתפתח מבטו העליון של רבי שמעון בר יוחאי על העולם והאדם. מחאתו כנגד רשעתה של רומי דוחקת אותו אל המערה, שם מתחיל רבי שמעון לתפוס את האדם באופן שונה לחלוטין. ביציאתו מן המערה פורצת ממנו מחאה עליונה כלפי המסלול השגוי בתכלית של חיי האדם, כמו גם הקריאה אל האדם לשוב אל זהותו המקורית. עמדתו הנוקבת משיבה אותו בשנית אל המערה ושם ראייתו של רבי שמעון בר יוחאי עוברת זיקוק נוסף, המעצב את המבט של תורת הסוד על המציאות.

בשיעור שלפנינו נמצאים יסודות יקרים במשנתו של מרן הרב קוק. לימדנו מו"ר הרב אהוד שעין איה הוא המעבדה של הרב קוק, "הביאני המלך חדריו", נקודה שתופיע בספר אורות במשפט אחד, נבנית בעין איה שלב אחרי שלב, אריח על גבי לבנה. בייחוד בסוגיה זו שבחלק מן הפסקות ניכר שהרב כותב את הדברים ממש מנהמת לבו ולא רק באופן הסברתי.

במרכז הסוגיה עומד הנושא של תשובה עילאה. ממנו מסתעפים בירורים בעניין שייכותה המיוחדת לדורות שלנו, האמון הגדול בפנימיות, המבט הסבלני לאין קץ כלפי האדם והעולם ויסודותיה של צפיית הישועה. כל אלו כמובן נובעים ומתברכים מן המעיין הגדול של תורת הרזים של זה האיש מרעיד הממלכות, רבי שמעון בר יוחאי.

סדרת השיעורים השלמה תצא לאור בהמשך בעז"ה.

הדברים נערכו בזהירות יתרה ובמורא גדול ש"לא תשנה דבר ממה שאמרנו לך" ובתפילה שנוכח לכוון לאמיתתה של תורת אמת.

השיעור מוקדש לעילוי נשמת אחות הרב

דינה בת אהרן אריה לבית ברזילי ז"ל

שנפטרה בי"ב באייר תשע"ד

שכתוב, עריכה וההדרה:

יוסי אברג'ל

אייר ה'תשע"ד

לקבלת השיחות במייל:

Ab.yosi@gmail.com

יתבי רבי יהודה ורבי יוסי שמעון ויתבי יהודה בן גרים גביהו.
פתח רבי יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהן של אומה זו - תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות.
רבי יוסי שתק.
נענה רשב"י ואמר: כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן, תקנו שווקין - להושיב בהן זונות; מרחצאות - לעדן בהן עצמן; גשרים - ליטול מהן מכס.
הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות.
אמרו: יהודה שעילה - יתעלה; יוסי ששתק - יגלה לציפורי; שמעון שגינה - יהרג.

אזל הוא ובריה, טשו בי מדרשא. כל יומא הווה מייתי להו דביתיהו ריפתא וכוזא דמיא וכרכי. כי תקיף גזירתא אמר ליה לבריה: נשים דעתן קלה עליהן, דילמא מצערי לה ומגליא לן.
אזלו טשו במערתא. איתרחיש ניסא, איברי להו חרובא ועינא דמיא, והוו משלחי מנייהו והוו יתבי עד צוארייהו בחלא. כולי יומא גרסי, בעידן צלויי לבשו מיכסו ומצלו והדר משלחי מנייהו כי היכי דלא ליבלו.

איתבו תריסר שני במערתא. אתא אליהו וקם אפיתחא דמערתא, אמר: מאן לודעיה לבר יוחי דמית קיסר ובטיל גזירתיה.
נפקו חזו אינשי דקא כרבי וזרעי, אמר: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה. כל מקום שנותנין עיניהן מיד נשרף.
יצתה בת קול ואמרה להם: להחריב עולמי יצאתם?! חזרו למערתכם. הדור אזול, איתבו תריסר ירחי שתא, אמרי משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש.
יצתה בת קול ואמרה: צאו ממערתכם. נפקו, כל היכא דהווה מחי רבי אלעזר הווה מסי רבי שמעון. אמר לו: בני, די לעולם אני ואתה.
בהדי פניא דמעלי שבתא חזו ההוא סבא דהווה נקיט תרי מדאני אסא ורהיט בין השמשות. אמרו ליה: הני למה לך? אמר להו: לכבוד שבת. ותיסגי לך בחד? חד כנגד זכור וחד כנגד שמור. אמר ליה לבריה: חזי כמה חביבין מצוות על ישראל, יתבי דעתייהו... (שבת לג:).

עוזבין חיי שעה

רבי שמעון בר יוחאי עובר מהלך אדיר של התעלות, מהלך שכורך בתוכו שתי מדרגות שונות, האחת-עזיבת המציאות והליכה לבית המדרש, והשנייה - כניסה למערה והסרת הבגדים, כלומר עזיבת חיי השעה. המדרגה השנייה היא מדרגה נסית. לעומת המצב בבית המדרש שבו רבי שמעון ובנו ניוונו מן הכריכים ששגרה להם אשתו של רבי שמעון, בזמן השעות במערה הם חיו בדרך נסית. כל חיותם באה מצד העתיד, לכן הם התפרנסו מפרותיו של עץ החרוב, הנותן את פרותיו לשבעים שנה¹ וממעיין מים חיים שאין בו מגע יד אדם, אין שום צד של הווה, כל חיותם בדרך נס.
רבי שמעון ורבי אלעזר - תורתם אומנותם, לכן הם פטורים מן התפילה², שהיא חיי שעה, והם עוסקים בחיי עולם. ההארה האדירה של התורה פוטרת אותם מן התפילה ואף על פי כן הם מתפללים, כדי שהרגש לא יבלה. בזמן התפילה הם לובשים את בגדיהם. בגד מבטא צד חברתי באדם והם רוצים

¹ יומא חד הוה אזל (חוני המעגל) באורחא, חזייה לההוא גברא דהוה נטע חרובא. אמר ליה: האי עד כמה שנין טעין. אמר ליה: עד שבעין שנין (תענית כג.).

² חברים שהיו עוסקין בתורה מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפילה... כגון רבי שמעון בן יוחי וחבריו שתורתן אומנותן (שבת יא:).

לשמור על שייכות לחברה. זהו בעצם הקשר היחיד של רבי שמעון ורבי אלעזר אל המציאות לאורך כל שנותיהם במערה. מיד לאחר התפילה הם פושטים את בגדיהם, כדי שלא ייבלו ובאופן פנימי המשמעות היא שמירה על הרגש מפני בלייה, כי טבעו של הרגש להיחלש ולהזדקן. רבי שמעון ורבי אלעזר נמצאים במקום עליון מאוד, אין יכולת להגיע אליהם ישירות מן המציאות. לכן אליהו הנביא מוסר להם את ההודעה בצורה עקיפה: מי יודיע לבר יוחאי שבטלה הגזרה.

נפקו, חזו אינשי דקא כרבי וזרעי. אמר מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה.

האדם - בן העולם הבא

פרק א' במסילת ישרים מתחיל בברור חובת האדם בעולמו, בהבנת האידיאל של האדם, "למה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו", מהו היעד שאליו האדם צריך לחתור. מבאר הרמח"ל שהאדם לא יכול לזהות את עצמו בתור חלק טבעי מן המציאות, המציאות של העולם הזה זרה עבורו. בעולם הצומח ובעולם החי אפשר למצוא יחס בין צורה לתפקיד. לצמח מסוים יש עלים בשרניים כי הוא גדל במדבר וכך הוא אוגר מים לזמן ממושך. לזן מסוים של עופות יש מקור ארוך וכך הוא משיג ביעילות את מזונו וכן על זה הדרך. המבט הזה על העולם גורם להטעיה גדולה בתפיסת האדם. לא נכון להבין את האדם מתוך תפקודיו במציאות, מכיון שהאדם אינו בן העולם הזה, הוא לא מכאן. האדם הוא בן העולם הבא, הוא נברא להתענג על ה' ומקום העידון הוא העולם הבא. לכן מבטו ומגמתו הוא "שבתי בבית ה' כל ימי חיי" (תהלים כז, ד). המציאות מגדלת בעלי חיים והאדם לא מסוגל להסתדר בלי קורת גג, הוא זקוק לבית. איזה בית? בית ה'!

העולם הזה - גן המצמיח את העדן

בשלב הבא מברר הרמח"ל את היחס לעולם הזה. העולם הבא הוא מקום העידון, העדן עצמו, והעולם הזה הוא גן עדן, כלומר גינה שמצמיחה את העדן, מקום שמוציא לפועל את פוטנציאל ההתענגות על ה' בעולם הבא. עניינה של המציאות להגביה את האדם ולסייע לו, "כי העולם נברא לשימוש האדם". אצל יעקב אבינו המציאות מופיעה כפי שהיא צריכה להיות. "ויקח מאבני המקום וישם מראשתיו" (בראשית כח, יא) - אותן אבנים שעלולות להיות מכשול לאדם, "פן תגף באבן רגלך" (תהלים צא, יב), מתקבצות כולן למקום אחד "והייתה כל אחת אומרת עלי יניח צדיק ראשו" (ע"פ חולין צא). יעקב אבינו נכנס אל יצחק אביו ומגיש לו מן המטעמים. כשיצחק מריח את ריח בגדיו ואומר "ראה, ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'" (בראשית כז, כז) הוא מריח את ריח גן עדן (רש"י ד"ה וירח, ע"פ בראשית רבה סה, כב). עמדת יעקב אבינו במציאות היא כאדם החי בגן עדן, כך הוא תופס את המציאות.

למעשה, כל פרק א' במסילת ישרים מקפל בתוכו את דמותו של יעקב אבינו. יעקב אבינו מנהל מלחמה פנים ואחור, עם עשוי מלפנים ועם לבן מאחור. העיסוק בהווה, הולכת המציאות קדימה זהו עולמו של עשוי, ויעקב אבינו - "ידו אוחות בעקב עשו" (שם כה, כז). אי אפשר להבין את יעקב אבינו מתוך ההווה כי הוא שייך אל העתיד - "עד אבוא אל אדני שעירה" (שם לג, יד). הזיהוי שלו אינו מתוך המציאות עצמה אלא על פי הסולם המוצב ארצה, הפונה מן השמיים אל הארץ, מן העולם הבא אל העולם הזה. כך יש להבין את האדם, ש"לא נברא בעבור מצבו בעולם הזה אלא בעבור מצבו בעולם הבא, אלא שמצבו בעולם הזה הוא אמצעי למצבו בעולם הבא, שהוא תכליתו". עשוי עומד מצוין מול

המציאות, הוא מהיר, זריז ופונקציונאלי. רש"י על התורה מבאר שעשיו נקרא כך כי הוא כבר מוכן, עשוי, הוא שייך להווה³. עשיו מוליך את העולם ואי אפשר לעולם בלעדיו. הוא רץ קדימה ויעקב אוחז בעקבו מאחור. עשיו הוא איש שדה, בעיניו השדה היא המציאות, זו אינה שדה אשר ברכה ה' אלא שדה שצריך להתמודד מולה בכל עת.

עובד ארמתו ישבע לחם

עבודת האדמה היא תוצאה של חטא אדם הראשון "בזעת אפך תאכל לחם" (שם ג, יט). עשר מלאכות כרוכות בהכנת הפת, האדם צריך לעבוד מאוד קשה כדי לשרוד ואילו לגדי הכל נמצא בלא מאמץ, "בנאות דשא ירביצני" (תהלים כג, ב). יוצא מכך שהאדם פחות מן החיה, "ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות?! והם מתפרנסים שלא בצער, והלא לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני. אינו דין שאתפרנס שלא בצער? אלא שהרעותי מעשי וקיפחתי פרנסתי" (קידושין פ"ד, מ"ד)⁴. כאשר בני אדם עוסקים בחרישה ובזריעה פירוש הדבר שהמציאות אינה גן עדן, היא לא עוסקת בהצמחת העדן.

לנוכח המצב הזה נוצרות שתי עמדות של מחאה, מחאת גדולי בני אדם ומחאתו של רבי שמעון בר יוחאי. מחאה פירושה חוסר השלמה. במצב של השלמה יש תחושה של שלמות, הגעה אל המנוחה ואל הנחלה, אפשר לחלוץ נעליים ולהירגע. אבל העולם הזה אינו מקום מנוחתו של האדם, "ביקש לישב בשלווה, קפץ עליו רוגזו של יוסף"⁵. המוחה מסרב להרגיש את עצמו שלם במצב הקיים. המחאה כנגד עובדי האדמה שוללת את התפיסה שמבינה את האדם מתוך המציאות, היא מסרבת להשלים עם ההנחה שהמציאות מתאימה לאדם.

מחאת גדולי בני האדם

פסקה רעא.

ימחאו גדולי בני אדם על הרשעה הנמצאת בחיים. אבל עם כל המחאות וכל דרכי התיקון אשר יהגה לב חכמים רמים ונשאים, לא יוכלו לסלק את מסילת החיים מכל הרעה הגדולה הטמונה בעמקם.

מי שיש בו עמדה פנימית של תורה לא משלים עם ההשתעבדות להווה והוא מעמיד מחאה כלפי עוליה של הרשעה. ההמוניים חשים שאין בהם כח להתאמץ עוד ועוד, הם משלימים עם המצב הקיים. תלמידי החכמים מחזקים את צאן מרעיתם, הם לא משלימים לרגע עם המצב כמות שהוא. ההמון עסוק במציאות ההווית, הוא נלחם את מלחמת הקיום על מנת לשרוד והצדיקים מנהלים את מעשיהם על פי אידיאל גדול יותר מאשר ההווה. תלמידי חכמים קובעים תיקונים שונים במציאות כדי לסייע לאדם להחזיק את ראשו מעל המים. הם מעודדים את העם ומעוררים את הציבור לקבוע

³ ויקרא שמו עשו - הכל קראו לו כן, לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה (רש"י לבראשית כה, כה).
⁴ ובברייתא שם: "תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר מימי לא ראיתי צבי קייץ וארי סבל ושועל חנווני. והם מתפרנסים שלא בצער והם לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני. מה אלו שלא נבראו אלא לשמשני מתפרנסים שלא בצער, ואני שנבראתי לשמש אות קוני - אינו דין שאתפרנס שלא בצער? אלא שהרעותי את מעשי וקיפחתי את פרנסתי, שנאמר 'עונותכם הטו' (קידושין פב:).
⁵ רש"י (בראשית לו, ב): וישב יעקב. ביקש יעקב לישב בשלווה, קפץ עליו רוגזו של יוסף. צדיקים מבקשים לישב בשלווה אומר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא, אלא שמבקשים לישב בשלווה בעולם הזה (ע"פ בראשית רבה פד, ג).

עמים לתורה, להשתתף בשיעורים, ללמוד דף יומי, מתוך מטרה לחזק אותם שלא לשקוע בטרדות העולם. הם מוחים כנגד הכניעה לזיהוי החיים על פי ההווה. אדם חורש את אדמתו - אומרים לו חכמים "לא תחרוש בשור ובחמור יחדו" (דברים כב, י); זורע את כרמו - "לא תזרע כרמך כלאים" (שם פס' ט). בעצם אומרים חכמים לאדם, אכן צריך לחרוש ולזרוע בעולם אבל היזהר שלא לשקוע בצרכי העולם יחד עם השור והחמור, אל תגיע למצב שאתה ושורך אוכלים מאבוס אחד! (ע"פ פסחים קיח). מחאת החכמים מזכירה לאדם שלא ישקע בשיגעון של העולם הזה. אתה הולך עם שורך בשדה, חושב שבכך אתה ממלא את ייעודך כאדם ומתמלא בחיות... אל תשקע בתוך הבלבול הזה. "משל לאחד מושלך לתוך המים, הושיט הקברניט את החבל ואמר לו: תפוש חבל זה בידך ואל תניחחו, שאם תניחחו - אין לך חיים. אף כך אמר לו הקב"ה לישראל: כל זמן שאתם מדובקין במצוות - "ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום" (דברים י, יז) וכן הוא אומר "הַחֹזֵק בְּמוֹסַר אֶל תִּרְף נִצְרָה בִּי הָיָא תִּיֵּיךְ" (משלי י, יג) (במדבר רבה יז, ו).⁶ זוהי מחאתם של החכמים, גדולי בני האדם.

מחאתו של רבי שמעון בר יוחאי

**אבל עם כל המחאות וכל דרכי התיקון אשר יהגה לב חכמים רמים ונשאים,
לא יוכלו לסקל את מסילת החיים מכל הרעה הגדולה הטמונה בעמקם.**

עם כל המחאה היעילה ביותר, שמצליחה להקים קהילה דתית מצוינת ולחבר ולקשר את כולם לעולם של תורה ומצוות, בסופו של דבר אחרי התפילה כולם הולכים לחרוש ולזרוע. אין מי שנותן את דעתו מדוע בכלל יש צורך לחרוש ולזרוע, הרי החמור החורש לא צריך לעבוד בשדה כדי להשיג את מזונו? תלמידי החכמים מקבלים את הצורך בחרישה ובזריעה כעובדה קיימת ומורים להמון כיצד לא לשקוע בו, אבל מה בעצם גרם לאדם להזדקק לחרישה ולזריעה? גדולי בני אדם מתמודדים עם בעיה וכעת עולה בעיית הבעיה. מחאתם של החכמים בונה בית חולים עבור הנפגעים מן הגשר השבור, זהו דבר מבורך אבל הגשר נשאר שבור!

רבי שמעון בר יוחאי נחלק עם רבי ישמעאל בהסברת הסתירה שבין הפסוק "ואספת דגנך" (דברים יא, יד) ובין הפסוק "לא ימוש ספר התורה הזה מפיו" (יהושע א, ח) ותמה "אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה... תורה מה תהא עליה?!" (ברכות לה:). לשיטת רבי שמעון רק כאשר ישראל אינם עושים רצונו של מקום מתקיים בהם הפסוק "ואספת דגנך" ועליהם לעסוק במלאכת עצמן.⁷

⁶ "לכל מקום שתלך המצוות מלווין אותך. מניין? שנאמר 'כי תבנה בית חדש וגו'; עשית לך דלת המצוות מלוות אותך שנאמר 'וכתבתם על מזוזות ביתך'; אם לבשת כלים חדשים המצוות מלוות אותך שנאמר 'לא תלבש שעטני'; הלכת לגלח המצוות מלוות אותך שנאמר 'לא תקיפו פאת ראשכם'; אם היה לך שדה והלכת לחרוש בתוכה המצוות מלוות אותך שנאמר 'לא תזרע כרמך כלאים'; אם קצרת אותה המצוות מלוות אותך שנאמר 'כי תקצור קצירך בשדה וגו'. אמר הקב"ה אפילו לא היית עסוק בדבר אלא מהלך בדרך המצוות מלוות אותך שנאמר 'כי יקרא קן צפור לפניך בדרך'" (דברים רבה ו, ג).

⁷ האם תכונת האדם מצד עצמו ראויה היא להיות עוסק תמיד רק במושכלות בלא הפסק, והשימוש בענינים מעשיים המה לו רק להכרח והם למטה ממעלתו הטבעית. או שמצד תכונת האדם הוא מורכב נטיות מעשיות ועיוניות, והעסק במעשים חמריים, אם הם לפי המדה, הם לא רק מצד הכרח כ"א משלימים ג"כ את תכונתו על פי טבעו, הוא דבר ראוי להסתפק. ובוהו חולקים רבי ישמעאל ורשב"י... ורשב"י ס"ל שמעלת האדם לפי טבעו האמיתי ראוי להיות כ"כ נעלה, עד שלא תשבע נפשו מהתענג רק על שלימות השכליות. והמקרא ככתבו "לא ימוש ספר התורה הזה מפיו" הוא נאות לפי טבע האדם השלם שלא נתקלקל בחטא... ורבי ישמעאל לקח לראיה תכונת האדם, שתקצר נפשו אם יתמיד רק במושכלות, ולא יחליף העסק במעט זמן ג"כ בעסקי החברה. א"כ ראויה שתכונת ההשלמה של האדם תובעת ממנו ג"כ העסק המעשי. ורבי שמעון ס"ל שגם זאת התכונה באה רק מחסרון מוטבע שנתיישן הרבה באדם, עד שקשה לו לקבל רוב הטובה הראויה לפי מעלתו, שהיא "ותחסרהו מעט מא-להים". ע"כ ההשתדלות המחוייבת היא להשיב את האדם אל מעלתו בכל עז, ואז ישיכיל כי הוא באמת ראוי לכך ודעת לנפשו ינעם (עין איה ברכות ב', פרק ו פסקה ח).

אדם לומד מקצוע לצורך פרנסת בני ביתו, מבלי משים הוא נשאב אל הלימודים ואל העבודה ושוכח לגמרי מחובתו האמתית בעולמו. חכמים דוחפים אותו לקבוע חברותא, לא לוותר על תפילות במניין, הם נותנים לו שנורקל ומצופים, כי טרדות העולם הזה מושכות אותו חזק כלפי מטה ורק ההקפדה על קיום המצוות תחזיק אותו מעל למים. ובכל זאת, **כל המחאות וכל דרכי התיקון אשר יהגה לב חכמים רמים ונשאים**, השנורקל והמצופים הללו, כלל לא נוגעים בשורש הבעיה, **לא יוכלו לסקל את מסילת החיים מכל הרעה הגדולה הטמונה בעמקם**.

עובר אדמתו ישבע לחם?!

כי יסוד הרעה הנה באה, ממה שעזב האדם את אשרו העליון, והוכרח לרדת מטה ולהיות עבד מכודן⁸ לצרכיו ההולכים ומתרבים ומערבבים את שכלו ואת טהרת לבבו. ע"כ החיים כולם עם כל סדריהם, המה רעה אחת גדולה הבאה מירידת האדם.

עזב האדם את אשרו העליון והוכרח לרדת מטה. האדם במקורו שייך לעולם אידיאלי, שם הוא נברא. משעזב את אשרו העליון, את הדבקות האלקית, הוא נפל מטה לעולם של מושגי טוב ורע⁹. **ו[הוכרח] להיות עבד מכודן לצרכיו ההולכים ומתרבים ומערבבים את שכלו ואת טהרת לבבו.** טרם החטא כל צרכיו של האדם היו מוכנים עבורו, העיסוק במילוי הצרכים לא היה בגדר צורך נפשי. ודאי שאדם הראשון מוכרח היה לאכול אבל הוא לא היה משועבד למזונותיו. ר' צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק) אומר שבגן עדן אדם אכל רק מפירות העץ. הוא לא נצרך להתכופף כדי ללקט זרעים וירקות אלא ליקט את מזונו בזקיפות קומה. אדם הראשון אכל מפירות עצי הגן שנמצאים בגבהו ואל מול פניו ולא השפיל את ראשו כדי להגיע אל האוכל. ההתכופפות מטה ללקט גרגירים זו השפלת גובה החיים.

המסקנה המתבקשת היא **שהחיים כולם עם כל סדריהם, המה רעה אחת גדולה הבאה מירידת האדם**. ההבנה הזאת מסבירה את החיים כולם ולא רק את רומי שעד כה היא הייתה מושא מחאתו של רבי שמעון. **החיים כולם המה רעה אחת גדולה** - זהו ביטוי חריף מאוד! רבי שמעון רואה את בעיית הבעיה וחפצו בתיקון השלם. מנקודת מבטו הרבנים שותפים לפשע כי העמדה הפנימית שלהם משלימה עם המציאות כמות שהיא. גם הם, כמו ההמון, אומרים "מה אפשר לעשות, זו המציאות". רבי שמעון מותח ביקורת חריפה כלפי העמדה של התורה במציאות, אותה עמדה שמסייעת לאדם להשאיר את ראשו מעל למים. כלפיה זועק רבי שמעון מה בכלל האדם עושה בעולם שכזה? דרך החכמים מנסה בכל עת לקדם את האדם בתוך המציאות. הם יודעים שהאדם בעולם הזה אינו האדם באמת, הם לא משלימים עם הזיהוי המוטעה של האדם והם מוחים כנגדו. בתוך המציאות של העולם הזה על חולשותיו, חכמים מאירים לאדם את הדרך באור המצוות. אלא שבמצב הזה בעצמו רואה רבי שמעון בר יוחאי בעיה. אמנם יש עולם שלם של מצוות שמדריך כיצד לנהוג בתוך העולם הרע אבל אחרי

⁸ ויהי האדם לנפש חיה - אמר רב הונא עשאו עבד מכודן בפני עצמו. וברש"י שם: עבד הנמכר לצמיתות (בראשית רבה יד, י).

⁹ ...השכל אשר השפיע ה' לאדם שהוא שלמותו הסופית הוא אשר ניתן לאדם לפני מריו, ועליו נאמר בו שהוא בצלם אלקים ובדמותו, ובגללו דובר עמו... כי בשכל יבדיל בין האמת והשקר וזה היה מצוי בו בשלמותו ותמותו. אבל הטוב והרע הוא במפורסמות לא במושכלות... וכיון שהיה בשלמות מצביו ותמימותו... לא היה לו כח שמתעסק במפורסמות כלל ולא השיג... וכאשר חטא ונטה אחרי תאוותיו הדמיוניות ותענוגות חושיו הגופניים... נענש שנשללה ממנו אותה ההשגה השכלית, ולפיכך המרה את הציור אשר מחמת שכלו נצטווה בו ונקנית לו השגת המפורסמות ושקע בהבחנת הרע והטוב (מורה נבוכים א, ב).

הכל הדרכת החכמים לא משנה את המציאות, שהרי גם מחר בבוקר בני אדם יצאו לחרוש ולזרוע.

מדרגת האדם טרם החטא

והיא אמנם תלויה ברצונו¹⁰, כי לו יתעלה האדם להשכיל כי [את] אשרו ימצא בעצמו, בהשלמתו את צלם א-להים שבו באור החכמה והיושר, בהיותם נובעים מנהר היוצא מעדן גן א-להים, שאורו זורח הוא בקרב נפשו פנימה, אז יוכל לחיות בלא כל עמל, כאשר האור העליון של נועם הדעה והצדק יענג את חייו וירומם את רוחו, לא יצטרך עוד לכל העול החברותי, להביא לחמו בזיעת אפו ולהיות עבד לכל הצדדים היותר נמוכים שבחיי גופו וחיי מדינתו.

והיא אמנם תלויה ברצונו - הרשעה מחד גיסא והתשובה מאידך גיסא. הרשעה הזאת אינה גזרת גורל, היא אינה תוצאה מוחלטת של חטא קדום שאין אפשרות לשנותה. ברצונו נפל האדם מטה ושעבד עצמו לרעת החיים הגדולה וברצונו ישוב ברגע אחד למעלתו העליונה. זה הנושא של הסוגיה שלנו ואותו הרב מבאר כעת.

כי לו יתעלה האדם להשכיל כי [את] אשרו ימצא בעצמו. המבט הנוכחי קשור בהשכלה, בהבנה עמוקה של החיים. ומה האמירה של המבט הזה? האושר והיציבות! ספר תהלים פותח במילים "אשרי האיש" (תהלים א, א), זהו הציור של האדם המאושר, המלא בפנימיות של חיים, תיאור של אדם בעל יציבות "והיה כעץ שתול על פלגי מים" (שם, ג). את האושר העליון ימצא האדם בתוככי עצמיותו, יגלה את הזהות העמוקה שלו. בשפתו של הרמב"ם בשמונה פרקים הנפש האחת היא הצורה העליונה של החיים והביטוי שלה הוא "כל מעשיך יהיו לשם שמים" (אבות ב, יב) השמים הם שמך וזהותך. **בהשלמתו את צלם א-להים שבו באור החכמה והיושר.** שורש הבעיה נעוץ באיבוד הזהות של צלם אלקים. השאלה האלקית איך פונה לאדם שהתנכר לעצמיותו¹¹. במעמד הר סיני הפגישה עם התורה החזירה אותנו לעולם שלפני החטא, לזהות הגדולה של חיינו.

בהיותם נובעים¹² מנהר היוצא מעדן גן א-להים, שאורו זורח הוא בקרב נפשו פנימה. במילים הללו הרב מתאר את החיים בעולם הזה, בגן שבו עדן החיים הולך וצומח. את מדרגת הדבקות בשי"ת ממשיך הרמח"ל (מסילת ישרים סוף פרק א) לברזל הנמשך אחרי האבן השואבת. מה המשל הזה בא ללמדנו? העבודה המוסרית דורשת התגברות, אדם נתון בתוך מלחמה המתנהלת פנים ואחור: "עיקר מציאות האדם בעולם הזה הוא רק לקיים מצוות ולעבוד ולעמוד בנסיון, והנאות העולם אין ראוי שיהיו לו אלא לעזר ולסיוע בלבד, לשיהיה לו נחת רוח וישוב דעת למען יוכל לפנות לבו אל העבודה הזאת המוטלת עליו" (שם). כשאדם מצליח להשתחרר משאון המלחמה הוא לא נזקק יותר לעבודת ההתגברות, כל צד בו דבק בשי"ת באופן שלם, כמו הברזל שכל נקודה ונקודה בו נמשכת אחרי המגנט. מרגע שהרגיש את זהותו הגדולה הוא לא יכול להתנכר אליה. חובות הלבבות מבאר מהי

¹⁰ המילים המוחזקות מצינות את יסודותיה של תשובה עילאה, וכפי שיתבאר בהמשך.

¹¹ ואני בתוך הגולה, האני הפנימי העצמי, של היחיד ושל הציבור, אינו מתגלה בתוכיותו רק לפי ערך הקדושה והטהרה שלו, לפי ערך הגבורה העליונה, הספוגה מהאורה הטהורה של זיו מעלה, שהיא מתלהבת בקרבו. חטאנו עם אבותינו, חטא האדם הראשון, שנתנכר לעצמיותו, שפנה לדעתו של נחש, ואבד את עצמו, לא ידע להשיב תשובה ברורה על שאלת אֵיך, מפני שלא ידע נפשו, מפני שהאניות האמיתיות נאבדה ממנו, בחטא ההשתחווה לאל זר, חטא ישראל, זנה אחרי אלהי נכר, את אניתו העצמית עזב, ונח ישראל טוב (אורות הקודש ג, עמ' קמ, בקשת האני העצמי).

¹² החיים בכללם או החכמה והיושר.

התועלת הצומחת מחשבון הנפש ועבודת המידות: "תתילד בנפשך תולדה מעולה ורמה... והיא זכות עצם הנפש מקדרות הסכלות ואור הביטחון המסיר חשכת הספק אשר בלבבך... יאור שכלך ותראה הדרך אל כל המעלות הרמות ולא יהיה ליצר דרך להגיע אליך ולהשיאך... ואז תכיר העניינים הגדולים ותראה הסודות העמוקות בדרך נפשך ובר לבבך וחזק אמונתך ולא תפרד משמחה מתמדת בעולמך ובאחריתך, לעוצם מה שהשקפת עליו וגודל הסוד אשר נגלה לך, עם העזר המגיע אליך מן האלהים יתברך" (שער חשבון הנפש, פ"ד). בהמשך דבריו מביא חובות הלבבות משל לטס מתכת שמבריקים אותו באופן מיוחד ואז משתקף בו מראה שלא הייתה אפשרות לראותו קודם לכן. עבודת המוסר מצחצחת את נפש האדם והתוצאה היא דבקות בשם יתברך. התוצאה שעלתה בידו אינה מה שהוא פעל, במה שזיכך את נפשו הוא חשף את מצבה האמתית, שהוא דבקות אלקית.

תשובה עילאה

בהתבוננות בפסקה נראה שמצויים בה יסודותיה של תשובה מאהבה: **כי לו יתעלה האדם להשכיל כי [את] אשרו ימצא בעצמו** - עצמיות והשכלה התלויה ברצון, ובהמשך מופיע גם היסוד של רגע אחד. הרב פורס בפנינו את ההבנה של תשובה עילאה. זו תשובה שכלית, הבנויה על השקפת עולם בהירה והיא קשורה להבנה העמוקה שאת אשרו ימצא האדם בעצמו. אין הכוונה שיחפש באופן עצמאי וימצא את אשרו ללא סיוע מאחרים, אלא ימצא את אשרו בתוככי עצמיותו, בדומה לאמור באורות התשובה (טו, י) "והתשובה הראשית... היא שישוב האדם אל עצמו"¹³.

תשובה עילאה היא תשובה אל הזהות ולא תשובה אל המעשים. תשובה שאינה עילאה עוסקת במעשים הרבים שהאדם עושה, בכפרה על החטאים ובסיבות שהובילו אליהן. תשובה עילאה כלל לא מתייחסת לשאלה מה עשית אלא נוגעת בהכרה העליונה של ערך חיי האדם. היא מפגישה עם העצמיות של האדם, בונה בקרבו עמדה של טהרת הלב ומפתחת בו גישה אחרת לכל המציאות. תשובה מאהבה קוראת לאדם לשוב אל עצמו, לגלות את הזהות הגדולה של חיו, אם הוא שב רק אל ה' ולא אל עצמו זו תשובה של רמיה, כתשובתם של אנשי נינווה שלא שבו אל עצמיותם (ירושלמי תענית פ"ב, ה"א)¹⁴. מחאתו של רבי שמעון בר יוחאי פורצת מעומק העמדה של תשובה עילאה. בעמדת גדולי בני האדם לא עסקנו בתשובה, הם עוסקים בטיפול בחיים, אבל אצל אנשי הסוד הנקודה העיקרית היא התשובה.

¹³ כששוכחים את מהות הנשמה העצמית, כשמסיתים דעה מלהסתכל בתוכיות החיים הפנימיים של עצמו, הכל נעשה מעורבב ומסופק. והתשובה הראשית, שהיא מאירה את המחשכים מיד, היא שישוב האדם אל עצמו, אל שורש נשמתו, ומיד ישוב אל האלהים, אל נשמת כל הנשמות, וילך ויצעד הלאה מעלה מעלה בקדושה ובטהרה. ודבר זה נהוג בין באיש יחידי, בין בעם שלם, בין בכל האנושיות, בין בתקון כל ההויה כולה, שקלקלה בא תמיד ממה שהיא שוכחת את עצמה. ואם תאמר שהיא חפצה לשוב אל ד' ואת עצמה היא אינה מכוונת לקבץ את נדחיה, הרי היא תשובה של רמיה, שתשא ע"י זה את שם ד' לשוא. על כן רק באמת הגדולה של התשובה אל עצמו ישוב האדם והעם, העולם וכל העולמים, ההויה כולה, אל קונה, לאור באור החיים. והוא הרו של אורו של משיח, הופעת נשמת העולם, שבהאירו ישוב העולם לשורש ההויה, ואור ד' עליו יגלה. וממקור התשובה הגדולה הזאת יושב האדם את חיי הקודש של התשובה באמתה (אורות התשובה טו, י).

¹⁴ לגבי משך זמנה, התשובה מתחלקת לשני חלקים: תשובה פתאומית, ותשובה הדרגית. הפתאומית באה מתוך איזה ברק רוחני הנכנס בנשמה, בפעם אחת מכיר הוא את הרע ואת הכעור של החטא ונהפך לאיש אחר, וכבר מרגיש הוא בקרבו השתנות גמורה לטובה. תשובה זו באה ע"י איזו הופעה של סגולה פנימית, ע"י איזו השפעה נשמתית גדולה, שראוי לחפש את נתיבותיה בעמקי תעלומה. וישנה תשובה הדרגית. לא בריקה הבריקה בקרבו להתהפך מן העומק של הרע אל הטוב, אלא מרגיש הוא שצריך להיות הולך ומטיב דרכיו וארחות חיו, רצונו, הלך-מחשבותיו, ובמהלכו זה הולך הוא וכושב לאט לאט את דרכי היושר, מתקן את המדות, מטיב את המעשים, מלמד את עצמו איך להתבשר יותר ויותר עד שהוא בא למעלה רמה של זכך ותקן. התשובה העליונה באה מהברקה של הטוב הכללי, של הטוב הא-להי השורה בעולמות כולם, אור חי העולמים. נשמת כל האצילות מצטירת לפנינו בהודיה וקדושתה, כמה שהלב יכול לספוג; והלא באמת הכל הוא טוב וישר כל כך, והיושר והטוב שבנו הלא הוא בא מהתאמתנו אל הכל, ואיך אפשר להיות קרוע מן הכל, פרור משונה, מופרד כאבק דק שכלא נחשב. ומתוך הכרה זו, שהיא הכרה א-להית באמת, באה תשובה בחיי הפרט ובחיי הכלל (אורות התשובה פרק ב).

תשובה עילאה זו נקודת המפתח של הסוגיה, היא הנקודה הפנימית ביותר שעליה נכתב ספר אורות התשובה. בפתיחה לאורות התשובה הרב מסביר מדוע הוא נצרך לכתוב חיבור חדש בעניין התשובה, מה חסר במה שכתבו גדולי הדורות עד כה שיש בו את העוז לכתוב בנושא זה: "מוכרח אני לדבר על דבר התשובה, ודוקא בַּצֶּדָה הספרותי והמעשי, להבנת התוכן שלה בדורנו, ולהגשמתה בחיים, בחיי הפרט ובחיי הכלל". בדורות שלנו העצמיות היא ערך מרכזי מאוד, תשובה מאהבה קשורה באופן מהותי להכרת הערך העצמי האמיתי של האדם ואליו היא מובילה. זו התשובה העיקרית הנצרכת בדורנו והיא תלויה בתפיסת עולם, בהבנה. כשאדם מבין אחרת את העולם הכל משתנה. תשובה מיראה, תשובה אמונית ותשובה טבעית מביאות לתיקון נקודתי¹⁵. התשובה השכלית לעומתן לא מטפלת רק בנקודה אחת אלא מחוללת מהפך טוטאלי בכל החיים. התשובה העילאה נקראת תשובה כללית, כי היא משנה את כל האדם. בסוף הפסקה הרב מגדיר את המחאה של רבי שמעון מחאה כוללת - **"ע"כ המחאה הכוללת היא הדרך האחת שראוי להרים זגלה בין בני אדם, בהיותה אם כל הרעות הפרטיות**. לא מספיק רק להסתדר עם השמים ולהינצל מן הדין, אדם צריך לחזור אל עצמו, להכיר בערך הגדול של חייו, להכיר בצלם אלקים שבקרב, לזכור מיהו באמת. באופן הזה אדם משתחרר מן השקר לא מחמת יראת העונש אלא כי אינו מסוגל לראות את עצמו פחות מכך גם בעד כל הון שבעולם, הוא פשוט לא כזה.

ישנה הדרכה מוסרית שמדגישה את מעלת האדם, מעניקה חשיבות וכבוד לאדם. לדוגמה "הקשית קושיה מצוינת! כיוונת בדיוק לקושיית התוספות" וכן על זה הדרך. זו שיטה חינוכית פשוטה, המושג חשיבות משמש בה במובנו החיצוני, מטרתו לעורר תחושה טובה באדם, תחושה של סיפוק. היא לא מטפלת בזהות של האדם. כאן אנו מדברים על נקודה פנימית יותר, על המובן הנשמתי של צלם אלקים ולא על טכניקת עידוד חינוכית.

ברגע קטן

התשובה השכלית קשורה בתהליך לימודי ארוך של הבנת החיים בצורה עמוקה. רבי שמעון בר יוחאי הגיע למבט של תשובה עילאה מתוך עמל אדיר של תורה. לא מדובר בקבלת החלטה אלא בהכרה, הצהרה כדוגמת "כך אני רוצה לחיות מעתה" היא חסרת משמעות. יחד עם זאת היא יכולה להתעורר באופן פתאומי, המהפך יכול לחול ברגע אחד, כפי שקרה אצל רבי אלעזר בן דורדיא שתפס את

¹⁵ את התשובה אנו מוצאים בשלש מערכות: א. תשובה טבעית, ב. אמונית, ג. תשובה שכלית. בתשובה הטבעית יש שני חלקים: תשובה טבעית גופנית ותשובה טבעית נפשית. הגופנית סובבת את כל העבירות נגד חוקי הטבע, המוסר והתורה, המקושרים עם חוקי הטבע... ואחרי הבירור שמתברר אצלו הדבר, שהוא בעצמו בהנהגתו הרעה אשם הוא בכל אותו דלדול החיים שבא לו, הרי הוא שם לב לתקן את המצב. לשוב לחוקי החיים, לשמור את חוקי הטבע, המוסר והתורה, למען ישוב ויחיה וישבו אליו החיים בכל רעונותם... יותר פנימית היא התשובה הטבעית הנפשית והרוחנית. הוא מה שקוראים "מוסר כליות". טבע הנפש האנושית הוא ללכת בדרך ישרה, וכססר מן הדרך, כשנפל בחטא, אם נפשו עדיין לא נשחתה לגמרי, הרי החוש הזה של הישירות מדאיב את לבו והוא מתמוגג מכאב, והוא מזדרז לשוב לתקן את המעוות, עד אשר ירגיש כי נמחה חטאו... אחרי התשובה הטבעית באה האמונית, היא החיה בעולם ממקור המסורת והדת, שהיא עוסקת הרבה בתשובה... ככלל כל ערך התוכחה התורית בנוי הוא על התשובה האמונית. במעמקה ישנם פרטים לאין חקר, אשר אך כלליהם היסודיים דורשים הרחבת דבורים ובאורים רבים. התשובה השכלית היא אותה שכבר רכשה לה את הטבעית והאמונית, שכבר באה למדרגה העליונה, אשר לא רק צער גופני או נפשי ורוחני, ולא רק השפעת המסורת והקבלה, אם מפחד עונש או רשם כל דבר חק ומשפט הבא מהן אל פנים הנפש, גורמים הם את התשובה, כי-אם הכרה ברורה, הבאה מהשקפת העולם והחיים השלמה, אשר עלתה למעלתה אחרי אשר התפקיד הטבעי והאמוני כבר רשמו בה יפה את רשומיה. תשובה זו, הכלולה מהקדמות, היא מלאה כבר אור אין קץ, היא באה להפך את החטאים כולם לזכיות, מכל השגיאות היא מוציאה למודים נשגבים, ומכל ההשפלות עליות נהדרות. זאת היא התשובה שעיני כל אליה נשאות. שהיא מוכרחת לבא ושסופה לבא (אורות התשובה פרק א).

המציאות באמתתה ברגע אחד¹⁶. רבי שמעון בר יוחאי אומר שאפשר להשתחרר מהתפנית שהעולם קיבל. העמדה של התשובה היא הכרת הזהות האדירה של החיים והיא תלויה רק בשכל וברצון. לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב (ברכות נט.), הייסורים באים בשביל המוסר, אבל כאשר אדם נאמן לעצמיותו הייסורים כלל לא נצרכים. חשיפת הזהות האמתית אפשרית בעולם הזה והיא קשורה ברצון ולא בעבודה מוסרית, אין שום צורך בסיבוכן האיטי, אפשר לחשוף אותה כרגע, בבת אחת. "יש קונה עולמו בשעה אחת" (ע"ז יז.) וזה אפשרי על ידי שינוי הרצון, זו תשובה מאהבה. יסוד הכל נעוץ בשאלה מהי הזהות שלך, כיצד אתה תופס את חייך. אם אדם יתרומם לתפוס את חייו לפי ערכם הגבוה, הרצונות הנמוכים לא יהיו שייכים יותר.

במילים הבאות אפשר למצוא הגדרה מהם חיי עולם:

כי גופו יבריא¹⁷ ויגדל ונפשו תרומם ותנשא, מפרי העץ יוכל לִשְׁפֹּעַ די שבעו, ובמיטב האקלימים החמים הממוזגים יוכל להתישב לחיות חיי עונג ושלוש. אבל רק אז, בהתרוממו להתענג על ד' בהשכלת אמת ודרישת צדק, תוכל המנוחה העליונה להמצא בלבבו, עד כדי לקרבו אל הטבע הא-להי בדרך בריאה וישרה, ולא יהיה לו שום צורך בעסק של חיי שעה כי

¹⁶ אמרו עליו על ר' אלעזר בן דורדיא שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא עליה. פעם אחת שמע שיש זונה אחת בכרכי הים, והיתה נוטלת כיס דינרין בשכרה. נטל כיס דינרין והלך, ועבר עליה שבעה נהרות. בשעת הרגל דבר הפיחה, אמרו: כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה. הלך וישב בין שני הרים וגבעות, אמרו: הרים וגבעות בקשו עלי רחמים. אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו, שנאמר: "כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה" (ישעיהו נ"ד). אמרו: שמים וארץ בקשו עלי רחמים. אמרו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו, שנאמר: "כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה" (ישעיהו נ"א). אמרו: חמה ולבנה בקשו עלי רחמים. אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו, שנאמר: "יחפרה הלבנה ובושה החמה" (ישעיהו כ"ד). אמרו: כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים. אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו, שנאמר: "ונמקו כל צבא השמים" (ישעיהו ל"ד). אמרו: אין הדבר תלוי אלא בי. הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו. יצתה בת קול ואמרה: ר' אלעזר בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא... בכה רבי ואמר: יש קונה עולמו בכמה שנים ויש קונה עולמו בשעה אחת. ואמר רבי: לא דיין לבעלי תשובה שמקבלין אותן, אלא שקורין אותן רבי (עבודה זרה יז.).

[הוספת העורך: בהקשר עם מעשה זה, נראה להזכיר כאן עוד שני מעשים המובאים בבראשית רבה (סה, כב) על אודות יוסף משייתא ויקום איש צרורות: **יוסף משייתא** - בשעה שבקשו שונאים להיכנס להר הבית אמרו: יכנס מהם ובהם תחלה. אמרין ליה: עול ומה דאת מפיק - דידך [אמרו ליוסף: כנס ומה שתוציא שלך הוא]. נכנס והוציא מנורה של זהב. אמרו לו: אין דרכו של הדייט להשתמש בזו, אלא עול זמן תניינות ומה דאת מפיק - דידך [כנס פעם שניה ומה שתוציא - שלך הוא], ולא קיבל עליו. אמר רבי פנחס: נתנו לו מכס ג' שנים [כדי לשדלו שייכנס בשנית] ולא קיבל עליו. אמר: לא דיי שהכעסתי לא-להי פעם אחת, אלא שאכעיסנו פעם שנייה! מה עשו לז' נתנו אותו בחמור של חֲרָשִׁים והיו מנסרים בו. היה מצווח ואומר: ווי, אוי, אוי, שהכעסתי לבוראי.

ויקום איש צרורות היה בן אחותו של ר' יוסי בן יעזר איש צרידה, והוא רכיב סוסיא בשבתא, אזל קומי שריתא למצטבלא נכאשר לקחו את דודו, ר' יוסי בן יעזר, לצליבה על שלימד תורה היה זה בשבת, והיה יקום איש צרורות רוכב על סוס לפני שיירת הצליבה. אמר לו: חמי סוסי דארכבי מרי וחמי סוסך דארכבך מרך [אמר יקום לר' יוסי: ראה את הסוס שהרכיב אותי עליו אדוני הרומאי, וראה את "הסוס" עליו הרכיב אותך הקב"ה, אדונך]. אמר לו [ר' יוסי]: אם כך למכעיסיו, קל וחומר לעושי רצונו. אמר לו [יוסף]: עשה אדם רצונו יותר ממך? אמר לו: ואם כך לעושי רצונו, קל וחומר למכעיסיו. נכנס בו [בְּקוֹם] הדבר כארס של עכנא, הלך וקיים בעצמו ארבע מיתות בית דין, סקילה, שריפה, הרג וחנק. מה עשה? הביא קורה, נעצה בארץ וקשר בה נימא, וערך העצים והקיפן גדר של אבנים, ועשה מדורה לפניו ונעץ את החרב באמצע והצית האור תחת העצים מתחת האבנים ונתלה בקורה ונחנק. קדמתו האש - נפסקה הנימה, נפל לאש. קדמתו חרב ונפל עליו גדר ונשרף. נתנמנם יוסי בן יעזר איש צרידה וראה מטתו פרוחה באויר. אמר: בשעה קלה קדמני זה לגן עדן. ולפלא הדבר שמעשים אלו מובאים במדרש על הפסוק "וירח את ריח בגדיו ויברכהו", אותו פסוק שאומר עליו המדרש שריח גן עדן נכנס עם יעקב אל אביו. היינו שהכיר יצחק אבינו בשני אלו שעתידים לצאת מיעקב בנו, שיהיו מזומנים לגן עדן למרות כל מעשיהם, כי במהותם הפנימית הם שייכים לגן עדן, כפי שמוסבר בתחילת הסוגיה, שמקומנו הוא העולם הבא.

¹⁷ קבעו חכמים לומר מי שברך לחולים בזמן קריאת התורה. הטעם המובא בהלכה הוא שמי שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם. הברכה בסמיכות לספר תורה נחשבת כהליכה אל חכם. אפשר לומר טעם נוסף - כשהופיעה תורה בעולם נרפאו כל החולים בישראל (ילקוט שמות יט). כל החולשות נובעות מחסרון בתורה וכשמופיעה התורה בשלמותה מסתלק כל חסרון שהוא. לכן מזכירים את החולים ליד המציאות השלמה, ככל שנתמלא מהמציאות הגדולה של החיים ממילא המחלות ירפאו.

הם ימצאו לו די ספקו ברב ברכה ושמחה, ממילא יסורו גם מהחיים החמריים כל מארה, כל חלי ומדוה, ועצם חלישותם ולקיותם עד כדי אריכות הימים היותר מלאים ואור השמחה והשלום היותר עליונה, "כי כימי העץ ימי עמי".

מחאה עליונה

ומפני שהאדם נופל הוא ממה שהוא צריך לעמוד עליו במעלתו, ע"כ אין פלא מה שכל החיים לקויים ואין התיקון יוצא כלל מאיזה הטבה פרטית שבסדרי החברה. ע"כ חדלו כבר מהמחאה נגד הרשעה של המלכות הרשעה, שהכירו שהיא ורשעתה אינן כ"א חוליא אחת מהשלשלת של הרעה הגדולה של יסוד הסדר המקולקל, שהכריח את האדם להיות דוקא פולח ובוקע, עובד בעמל בשביל צרכי חומרו, שההשגחה הא-להית נתנה לו זה העול כדי להטרידו מהמון שפלות חפציו, בהיותו חי חיים פראיים בלא עמל ויגיעה.

לאחר נפילת האדם מגן עדן חייו קיבלו מסלול שונה, החרישה והזריעה הפכו לכיוון האידיאלי. העולם קיבל מסלול שבו ההשקעה במציאות היא חבל ההצלה של האדם "יגיע כפיו כי תאכל אשריו וטוב לך" (תהלים קכח, ב). היסוד של המוסר עומד על אחריות למציאות, "גדול הנהגה מיגיע כפו (ברכות ח.)". בימינו הצדיק גם חורש וזורע. אברהם אבינו אינו כהן דת נתמך, אלא אדם העוסק בחיי שעה. כשאברהם אבינו יוצא מארם נהריים וצועד לכיוון ארץ כנען "...כיון שהגיע לסולמה של צור ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש, בעידור בשעת העידור, אמר הלוואי יהא חלקי עמהם" (בראשית רבה לט, ח). אברהם רואה מצב של חיים בריאים, אנשים שמתפרנסים מיגיע כפיהם. כיום לא נכון לומר אקטוף מה שיש על העצים ואוכל. זעת אפיון היא ההצלה של האדם במסלול הנוכחי של העולם. רבי שמעון בר יוחאי אומר שמתכונת החיים הזאת נוצרה מטעות פנימית. אמנם קללת "בזעת אפך תאכל לחם" לנו היא לברכה¹⁸, ובכל זאת המלאכה והעמל הם פתרון בתוך הנפילה. איבוד הזהות הוא הגורם לחיי השעה. לא נכון לומר שצריך לשנות ולתקן את המציאות ואז הצרכים של האדם ישתנו. הנושא הוא עילוי האדם ולא תיקון המחרשה! האדם צריך לחזור אל עצמיותו וממילא המציאות תשתנה. טיפול בסיבת הסיבות יביא למצב שבו מתרוממים מעל המציאות הירודה והקלוקלת. רומי אינה שורש הרשעה אלא חלק משרשרת המציאות והמציאות בתבניתה הנוכחית היא היא שורש הרשעה. לא רק יעקב נולד מרבקה אמנו אלא גם עשיו, הוא חלק מן המציאות והוא נולד לעולם שבו יש שדה. כשיש במציאות שדה באופן טבעי מופיעה בה גם דמות של איש שדה. הבעיה מתחילה מן העובדה שיש שדה, ממילא אין טעם לטפל באיש השדה שצד, חורש וזורע בה. מצידה של רומי, זהו הצידוק לאופן התנהלותה בעולם. התבנית הזאת של החיים היא עובדה מוגמרת והם אלו שמושכים את העגלה קדימה. המציאות המעשית מצריכה כוחות גסים מאד ורק כך אפשר לסחוף את העולם קדימה. יוצא שגם עשיו שותף בהצלת העולם והאדם. האדם זקוק לגן ולא לשדה,

¹⁸ והעילה אשר בעבורה חייב הבורא את האדם לחזור ולסבב על סיבות הטרף ושאר מה שהוא צריך אליו - לשני פנים... והשני כי אילו לא הוצרך האדם לטרוח ולחזור ולסבב להבאת טרפו היה בועט ורודף אחר העברות ולא היה משגיח על מה שהוא חייב בו על טובת האלקים עליו... והיה מחמלת הבורא יתעלה על האדם שהטרידו בענייני עולמו ואחריתו להתעסק כל ימי חייו בזה ולא יבקש מה שאינו צריך לו ולא יוכל להשיגו בשכלו (חובות הלבבות שער הביטחון, פרק ג).

כשלא תהיה שדה והאדם יהנה מפירות עצי הגן, גם לא יהיה איש שדה. המציאות של שדה בעולם מובילה את עשיו לבעילת נערה מאורסה ולכלל אותן עברות שעבר ביום שנפטר אברהם אבינו¹⁹. בעולם שכזה, מה יעשה הבן ולא יחטא?! (ברכות לב). זו בעיה שמתעוררת מאליה.

ע"כ חדלו כבר מהמחאה נגד הרשעה של המלכות הרשעה. טרם הכניסה למערה רבי שמעון מגנה את מעשיה של אומה זו: "כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן, תקנו שווקין - להושיב בהן זונות; מרחצאות - לעדן בהן עצמן; גשרים - ליטול מהן מכס" (שבת לג). התהליך של העילוי האדיר במערה בונה ברבי שמעון הבנה אחרת לגמרי של האדם. בצאתו מן המערה מבין רבי שמעון שהיסוד לרשעה אינו רומי, היא **ורשעתה אינן כ"א חוליא אחת מהשלשלת של הרעה הגדולה של יסוד הסדר המקולקל**. יש מקור אחר ממנו צומחת רשעתה של רומי וזו התפיסה המוטעית בתכלית של החיים האנושיים. רבי שמעון מעמיד מחאה כלפי הזיהוי הנורא של העולם האנושי, אדם חורש וזורע וחושב שבזה הוא אדם. רבי שמעון מתעורר למחות לא בגלל שקצה נפשו בצרות שמעוללת רומי, מחאתו מופנית כלפי הזיהוי הנורא של העולם האנושי. זו מחאה עליונה, שורשית וכוללת.

מדרגת האדם לאחר החטא

ונפשו הגדולה הלא תבקש במה למלא את ציוריה הרחבים, ולא תמצא מצד מיעוט עסקו בדברים הנעלים שהם אור חייו באמת, ע"כ הוכרח ליפול ברשת זו של כובד משא החיים. אבל למה לו כל אלה, הלא יוכל להתרומם כרגע להשליך מעליו חבליו, למלא נפשו מדי יום ביומו בציורי קודש והגיונים עליונים שהם חקוקים בקרבה, ויעלה בכל יום אל רוממות המעלה הטבעית לו, ויתענג על ד'. אז יבורך הטבע עצמו וכל חיליו, ואור הלבנה כאור החמה יהיה, והשמים יענו את הארץ והארץ תענה את הדגן התירוש והיצהר, באין צורך לעסק חיי שעה. ע"כ המחאה הכוללת היא הדרך האחת שראוי להרים דגלה בין בני אדם, בהיותה אם כל הרעות הפרטיות. והיא מה שמניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה. ע"כ ישפל הרוח ויטומטם הלב, ותפרה העֲוֹלָתָה, עד שאין דרך למעט הזדון כ"א בעול המחרשה והאת, דכרבי וזרעי. אבל בשובם אל על, הכל יתוקן כמו דגע, ואין הדבר תלוי כ"א בתשובה עליונה.

אבל בשובם אל על הכל יתוקן כמו רגע זהו הערך הלכתחילי הגבוה ביותר של המציאות, כפי שרבי שמעון בר יוחאי תופס אותה כעת. כשישוב האדם אל עצמו יכיר שהעולם הזה אינו אלא הזיהו. יתברר שצורתו ההווית של האדם אינה צורתו האמתית. האדם מתהלך בעולם כמו אינדיק והכל בגלל טעות בתפיסה שלו את עצמו. ברגע שיתפוס את עצמו נכון יבחין שאין סיבה להשקיע בעולם הזה.

¹⁹ אמר רבי יוחנן חמש עברות עבר אותו רשע באותו היום - בא על נערה המאורסה והרג את הנפש וכפר בעיקר וכפר בתחיית המתים ושט את הבכורה (בבא בתרא טז:).

בדור הפלגה כמעט ונשכח כליל שהאדם הוא בן האלקים, הנושא של האנושות הפך להיות המדינה והמלאכה²⁰. מתחילה להתפתח תרבות לאומית ובעקבותיה גאוה לאומית, שגוררת עוינות בין בני האדם. כעת היחס בין בני אדם הוא "הלנו אתה אם לצרנו" (יהושע ה, יג). אדם שוכח שמקורו בגן עדן והוא מזהה את עצמו על פי המקצוע בו הוא עוסק - "אני רופא", "אני נגר", חושב שהוא בן האדמה ושוכח שהוא בן האלקים. הנמרודיות התקיפה מפתחת ומשכללת את העולם בצידו החומרי והיא עושה זאת בגסות עד כדי השלכה לכבשן האש של כל מי שעומד בדרך. הווה אומר שגם התודעה המדינית והתפתחות העולם בנויות על רשע וגסות. רומי שייכת לאותה נטייה לאומית שהרב מתאר: "ויש... נטיה לאומית של גוים, שהיא חורבה ומדבר, שבשום אופן אינה ראויה לגדל צמחים, והצמחים הרעים כגפן סדום, חמת תנינים ואשכולות מרורות, הלא העדרם טוב ממציאותם, ונמצא שהכל הוא בהם העדר גמור וחורבן מוחלט, ואותם "הגויים חרב יחרבו" (ישעיה ס, ב) (אורות התחיה יב). הלאומיות הרומית שותפה ליישוב ושכלול העולם, אבל בסופו של דבר זהו לא תיקון אלא הרס וזק נורא. בעקבות מהלך העילוי, מבין רבי שמעון שגם הרשעות הרומית אינה הבעיה של המציאות. בעיית הבעיות היא הכניעה לאיבוד האני, הזעקה שבשאלת אֵיכָה, משם מתחיל הכל. ממילא כל העיסוק של התורה בהדרכת החיים האנושיים, ריבוי הדינים שעוסקים במלאכות האדם ובמזונו, הם טיפול בחיי האדם באשר הוא שם, ללא הצלחה מרובה. ההדרכה לתיקון המעשים היא קריאה לתשובה תתאה והאדם יכול להגיע למצב של תשובה עילאה ברגע אחד. האדם יכול לחזור אל הטבע שלו, להתענג על ה', להרגיש מלאות אדירה של מילוי החיים. **אז יבורך הטבע עצמו וכל חיליו** - מתוך זה הטבע עצמו יתברך ויפיע באופן שמתאים לאדם. **ואין הדבר תלוי כ"א בתשובה עליונה**.

עד כאן שלב המחאה העליונה. עמדתו של רבי שמעון בר יוחאי נחרצת ומשכנעת אבל קשה מאוד לחיות על פיה. מסגנון הדברים בפסקה ניכר שהרב לא רק מסביר את מחאתו של רבי שמעון אלא מדבר מתוך עצמו, מנהמת לבו ממש. האמון האדיר בכוחו של הרצון לשנות את הכל זהו ודאי מבטו של הרב על החיים.

כל מקום שנותנים בו עיניהם מיד נשרף.

מחיקה גדולה

מצד מחאתו החריפה של רבי שמעון בר יוחאי, העולם נשרף ומיד. מבטו הנוקב רואה בהווה תקלה ולא מוצא כל הצדקה לקיומו. אין שום טעם בעולם דיעבדי, הוא צמח מטעות נוראה וברגע שנקצץ את השורש יסתלקו גם הענפים הזרים. כל מה שמתפתח מהשורש הזר הוא הבל מוחלט, לא רק המלכות הרביעית אלא כל מעשי האדם.

כל מקום שנתנו בו עיניהם מיד נשרף, אין הכוונה לשרפה ממשית, חלילה. רבי שמעון בר יוחאי ובנו לא שרפו את העולם. נתינת העיניים פירושה הסתכלות על החיים מתוך המבט העליון, מתוך העמדה של תשובה עילאה. מנקודת המבט הזאת רבי שמעון לא מגלה שום המתנה וסבלנות כלפי המציאות

²⁰ עיין גם בשיעורי הרב אהוד בספר הכוזרי עמ' 48, 53, 68.

ההווית. התשובה העילאה במובן הזה סותרת את העמדה של קמעא קמעא, היא רואה בעולם הזה דמיון חולף. אמנם הדמיון הזה עוזר לך שלא להשתגע אבל ברגע שתבין שאתה בן מלך ולא בן שפחה כל הדמיון יתפוגג באחת. תדליק את האור ותראה שאין כלום. הבעיה בשרשה היא שכחת צלם אלקים.

בלימוד סוגיות רחבות בעין איה יש לחפש במשפטים הראשונים של הפסקה החדשה את תמצות הפסקה הקודמת.

פסקה רעב.

מצד המבט היותר עליון איך שהעולם צריך הוא להתנהג, כדי שיראו הבריות אור וחיים של אמת, אין כאן מקום לפשרות, לתיקונים למחצה לשליש ולרביע, כ"א מחיקה גדולה²¹ על כל הסדרים ההויים, על כל העול הגדול הנעשה בחיי החברה,

כל דבר אלוקי מופיע במהירות, ללא שיהוי. נתינת מקום לפשרות נובעת מקבלת המציאות בצורתה ההווית, אבל **אין כאן מקום לפשרות** כי המציאות כולה צועדת בנתיב לא נכון. פשרה שייכת כאשר אדם צועד במסלול נכון אלא שמוכנים לגלות סבלנות כלפי קצב ההתקדמות שלו. לדוגמה, נגזר על אדם להעביר משא כבד ממקום למקום. הפשרה מאפשרת לו לשאת את המשא בשלבים ולא בבת אחת, הוא מקיים את מה שנגזר עליו אבל לאט לאט. בדרך קניית הזהירות מסביר הרמח"ל כיצד מידת הרחמים היא קיומו של עולם ואף על פי כן אין מידת הדין לוקה: "וזה כי לפי שורת הדין ממש, היה ראוי שהחוטא יענש מיד תיכף לחטאו בלי המתנה כלל, וגם שהעונש עצמו יהיה בחרון אף, כראוי למי שממרה פי הבורא יתברך שמו, ושלא יהיה תיקון לחטא כלל, כי הנה באמת איך יתקן האדם את אשר עיוות והחטא כבר נעשה? ... היוכל להסיר המעשה העשוי מן המציאות? אמנם, מדת הרחמים היא הנותנת הפך השלושה דברים שזכרנו, דהיינו שיתן זמן לחוטא ולא יכחד מן הארץ מיד כשחטא, ושהעונש עצמו לא יהיה עד לכלה, ושהתשובה תינתן לחוטאים בחסד גמור, שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה, דהיינו, שבהיות השב מכיר את חטאו ומודה בו ומתבונן על רעתו ושב ומתחרט עליו חרטה גמורה דמעיקרא כחרטת הנדר ממש, שהוא מתנחם לגמרי והיה חפץ ומשתוקק שמעולם לא היה נעשה הדבר ההוא ומצטער בלבו צער חזק על שכבר נעשה הדבר ועוזב אותו להבא ובורח ממנו, הנה עקירת הדבר מרצונו יחשב לו כעקירת הנדר ומתכפר לו... וזה חסד ודאי שאינה משורת הדין, אך על כל פנים הנה הוא חסד שאינו מכחיש הדין לגמרי, שהרי יש צד לתלות בו, שתחת הרצון שנתרצה בחטא וההנאה שנהנה ממנו בא עתה הנחמה והצער. וכן אריכות הזמן איננו ויתרון על החטא, אלא סבלנות קצת לפתוח לו פתח תקון. וכן כל שאר דרכי חסד... המוזכרים בדברי החכמים, דרכי חסד הם לקבל את המעט כמרובה, אך לא מתנגדים ומכחישים ממש מידת הדין, כי כבר יש בהם טעם הגון להחשיב אותם. אך שיוותרו עבירות בלא כלום או שלא ישגיח עליהם, זה היה

²¹ דרך נוספת של תשובה שהרב עוסק בה היא תשובה של מחיקה, שלפעמים גם היא נצרכת. יש מצבים שאדם לא מסוגל לעמוד מול עברו, בעיקר בעניינים שבין אדם לחברו או דברים המעכבים את התשובה, לכן התשובה עליהם היא באופן של קבלה לעתיד שלא ישוב אליהם לעולם ומחיקת העבר מבלי לטפל בהם. אולי בשלב מאוחר יותר, יהיה לו את הכח להביט אל עברו ולטפל בהם (עיין אורות התשובה ז, ו; י, ו; יג, ו; יג, ט').

נגד הדין לגמרי, כי כבר לא היה משפט ודין אמיתי בדברים, על כן זה אי אפשר להימצא כלל" (מסילת ישרים פרק ד'). אבל כאשר העולם כולו קיבל תפנית וכלל לא צועד במסלול המיועד לו, זו אינה המציאות הנכונה, ממילא אין כאן מקום לפשרה! אין מה לגלות סבלנות כלפי סומא ההולך על שפת הנהר. אף אחד לא יאמר "תן לו רק כמה דקות" או "תן לו להבין בעצמו היכן הוא נמצא". אין מה להתפשר עם הליכה במסלול לא נכון, צריך פשוט להרחיק אותו משם תיכף ומיד.

ועל כל העבדות הבזויה שלקח לו האדם בהגבירו על עצמו דמיונו ותאוותיו הרעות ועי"כ נעשה שפל ונבזה, וכל הדברים הטובים שלו באו לקויים וחסרים, מכוסים בענן של סכלות ורשעה, עד שצריך חידוש מעיקר היסוד, עד שיעמוד על יסוד הקדושה והטהרה העליונה המתאמת עם נועם השי"ת וזוהר אור החכמה האמיתית המופיעה על הנפשות הזכות באור קדושה עליונה.

בהגבירו על עצמו דמיונו התרחק האדם מעצמיות חייו והפך לעבד, הוא חושב שאם לא יעבוד לא יהיה לו מה לאכול וזו טעות, בשנות המדבר בני ישראל אכלו מבלי שנדרשו לעבוד. הבעיה העיקרית היא איבוד הזהות ולא המצוקות והקשיים של החיים החברתיים. עד כאן תמצות הנקודה המרכזית של הפסקה הקודמת.

המצוקה המורגשת בנפשות קדושות

והציורים איך לחדש פני החיים כולם, הם כ"כ נחפזים באין אריכות זמן, מפני שאין שיעור למצוקה המורגשת בנפשות קדושות למראה הרשעה השולטת בחיים ההוים.

המצוקה הממלאה את נפשם של רבי שמעון ורבי אלעזר היא מצוקה מורגשת, הם לא מסוגלים לחיות עם הצער הזה. פורצת מהם זעקה נוראית, כאב גדול על צרת העולם. הרב מתאר את אמירת תיקון חצות של הצדיקים, מה כואב להם ועל מה הם זועקים: "קמים נבוני לבב בחצות לילה וידיהם על חלציהם כיולדה על צרת העולם, צרת ישראל, צרת השכינה, צרת התורה, הם בוכים ומבכים. ויודעים הם ומכירים את עמק הצער במקורו ובתולדותיו, יודעים הם, שכל הצרות והמחשכים, כל נהרי נחלי הדמים הנשפכים, כל התלאות והנדודים, כל הבז והמשטמה, כל הרשעה והזוהמה, אינם אלא תולדה קלושה מהד הקול של אותו הצער העליון, צער השמים, צער השכינה, צער האידיאליות המהותית בהפרדה ממקור תענוגיה, והאידיאליות העליונה ברוחם של הבריות ובחירת האדם, תשובת ישראל ורוממות אצילות הרוח הרציני, היא קשורה. והם קוראים לתשובה, ואנו לי-ה ועינינו לי-ה" (המלחמה י'). זו **המצוקה המורגשת בנפשות קדושות למראה הרשעה השולטת בחיים ההוים.**

נוסף על כך הצער על האזיקים שבני האדם שמים על עצמם, על הטוב העליון שהם מונעים עצמם מלהשיגו:

והדרך הוא מפולש מאד מאחר שאין שום דבר החוצץ כ"א טהרת לבבם של בני"א הבאה מנטייתם אל התורה והחכמה, שאצל חכמי קודש כאלה לא יוכל להצטייר כלל למה יתעכבו בני"א מהטבת עצמם העליונה הזאת כשיש לאל ידם, ולמה הם אסורים בכבלי הרשע והכסל שהם בעצמם שמים אותם עליהם.

ע"כ כל מקום שנותנין עיניהם ומסתכלים במצבו ביחש לקדושה ולמוסר העליון איך מה שראוי להיות כשילכו בני"א בדרך הטובה והישרה, מיד נשרף, בלא איחור ודיחוי, בלא פשרה וביצוע.

נתינת העיניים על המציאות אינה הקרנת רעל על העולם אלא נסיון להבין בחכמת הלב את ההתרחשות. הצדיקים ראו במבטם את הפער הנורא בין המקום שהעולם ראוי להיות בו והאדם יכול להיות בן רגע לבין המקום שהם נמצאים בו בפועל. הם רואים את האדם שמתחפש לאינידיק ותמהים מדוע הוא עושה זאת. עצת היצר הרע היא לבנות עולם אלטרנטיבי לעולם הפנימי של האדם, כמו פרעה המכביד את העבודה על בני ישראל, מייצר עומס בלתי נגמר של עבודה, שגורם לרוץ ולמהר מבלי לעצור לרגע אחד. השיגעון הזה מוביל אותך לאיבוד הזהות, אתה שוכח שאתה בנו של אברהם אבינו. כאשר משה רבנו מבשר לבני ישראל את בשורת הגאולה הם דוחים אותו בטענה שהוא מפריע להם ומעכב אותם, "אם נסיים את המכסה רבע שעה לפני הזמן נקבל דג נוסף..." (נ"ע"פ מסילת ישרים פרק ב'). רבי שמעון ורבי אלעזר מלאים באהבה עצומה לבריות האומללות שמאבדות את עצמן לדעת ואינם מצליחים להבין מדוע הן מתנהלות כך.

"ומציירים אנו לנו נשמה גדולה ענקית לכל מלא שאיפותיה, את תשוקתה הכבירה לחופש ואור, את צערה החזק, את מכאובה הנמרץ על עלבון התבל - נשמת אברהם - איך היא מתמרמרת בראותה את האושר, את האור המוכן לכל, לכל החי, לכל הנשמה, הרוחב הא-להי הקורא להויה: היה אור, הקורא לכל פרט: הַמֵּלֵא אושר, גודל, גובה ונחת, טוב וגבורה, אהבה ונעימות - והבאות נסתמו, "סתמום פלשתיים וימלאום עפר" (בראשית כו, טו), איך מתפרץ הארי מהסוגר, איך נוטל הוא את מקלו בחרון, משבר את הצלמים, קורא בכח לאורה, לא-ל אחד א-ל עולם" (אורות עמ' קלה). נשמת אברהם הופיעה בעולם, העולם כבר בשל לאור המוכן לכל ומנגד הגסות הפלשתית אוטמת וסותמת את הבאות מלהתמלא מאור פני מלך. נשמת אברהם מלאה בכאב והתמרמרות למראה הפער הזה, לכן הוא שובר את הפסלים ללא המתנה.

צריך להיזהר מדמיונות כלפי עצמנו שגם אנו מלאים בהרגשותיו של אברהם אבינו ולכן אנו יכולים לאחוז במקל! אברהם אבינו מלא בעין טובה וכך הוא מביט על העולם. העין הטובה רואה בָטוב את העיקר, לכן היא מביטה אל הפנימיות, רואה את הכוס המתמלאת, מבינה את התהליך ומגלה כלפיו סבלנות. הצדיקים מחיים ומפרנסים את הבריות, ללא האמון של הצדיקים במציאות אין לה יכולת

להתקיים. לעומת אבינו הראשון, בלעם הרשע מסתכל על העולם בעין רעה²². יש רגע אחד של כעס בעולם ואליו יודע בלעם לכוון, לרגע הקט השולל את המציאות באופן מוחלט²³. אברהם אבינו מציל ומגדל את הרשעים ולא הורג אותם, אלא שעם הופעתו המדרגה הקודמת בטלה. כך מסביר המהר"ל (גבורות ה', פרק ה' עמ' לד) מדוע התורה מספרת על מותו של תרח לפני יציאתו של אברהם לארץ כנען? אומר המהר"ל שעם הופעתו של אברהם אבינו מופיעה מדרגה שביחס אליה אין לתרח חיים: "מזכיר מיתתו והעדרו ואחר כך מזכיר אברהם... כי ביאת האור הוא סילוק החושך... ואע"ג שהיה תרח חי, הרי חייו של תרח כאילו מת כי הרשעים קרוים מתים אף בחייהם". לא למחר להסיק מהדברים הללו שכאשר אני מגיע קורה משהו חדש בעולם... זו יהירות ופזיזות. הדברים הללו חשובים כדי שנלמד לתפוס את נקודת המבט.

צדיקים שוללי המציאות

לכן כל מקום שנותני עיניהם... מיד נשרף, כלומר, מסקנת ההתבוננות שלהם היא שלעולם בתבניתו הנוכחית אין שום ערך. יוצא אם כן בשלב זה שהצדיקים מופיעים כשוללי המציאות ההווית. המצוקה המורגשת למראה שר כעבד, למראה הדבר הנעלה המתגלה בשפלות, הפער הנורא בין המציאות העליונה לבין התגלותה השפלה בפועל מונעים מהם לגלות סבלנות כלפי ההווה. המסקנה לעת עתה היא שמבטם של הצדיקים מוביל לייאוש. ייתכן שהייאוש יעורר לתשובה מאהבה אך ייתכן שהוא יגרום לתנועה אנרכיסטית. הנטייה לזלזול העמוק במציאות עד כדי שנאתה תהיה ברורה אבל האמון האדיר בצד הנסתר של החיים כלל לא יהיה בהיר, ממילא השלילה תהיה גלויה לעין כל אבל אין כל ודאות שתהיה אחיזה למבט החיובי על המציאות. והמסקנה שתעלה היא שכל המצב המסובך הזה נגרם בעיניים של הצדיקים.

עד כאן הביאור לתגובתם של רבי שמעון ורבי אלעזר למראה האנשים החורשים. הפסקה הבאה מבארת את דברי הבת קול, לכן אין בה תמצות של הפסקה הקודמת.

²² חז"ל (אבות ה', יט) משווים את בלעם הרשע למשה רבנו ומנגידים בינו לבין אברהם אבינו. אם איננו תופסים את משה רבנו כנכדו של אברהם אבינו, עם כל החסד והאהבה של אברהם, בעצם אין הבדל בין משה לבלעם. משה רבנו התברך בכוחות כשרוניים אדירים על גבי נטיה נפשית של חסד וטוב לב, של סימפטיה למציאות, לרצות בטובת בני האדם ולא להיות חמוש בעין רעה על המציאות. מתוך הסימפטיה נבנית האהבה באופן נכון. חכמה אדירה שבאה בלי אברהם אבינו - זהו בלעם הרשע, שמוכרח להודות שעם ישראל הינו תופעה מיוחדת במינה. הוא מנסה לקלל, אבל הוא מוכרח משמים לברך ומה שהוא אומר בפועל, מנוגד לגמרי לעולמו שלו. נוולותו של בלעם מלמדת שעולמו מלא ברצון להכשיל את ישראל בבנות מואב. התורה פונה לנכדים של אברהם אבינו, שהם מלאי טוב לב, סימפטיה ואכפתיות. רבי עקיבא אומר, שכל התורה כולה מלמדת כיצד לאהוב, זהו הכלל הגדול שבתורה (שיעורי הרב אהוד בספר הכוזרי עמ' 26).

²³ תניא יא-ל זועם בכל יום (תהלים ז, יב) וכמה זעמו? רגע, וכמה רגע? אחד מחמשת ריבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה בשעה וזו היא רגע ואין כל בריה יכולה לכיין אותה שעה חוץ מבלעם הרשע דכתיב ביה ויודע דעת עליון (ברכות ז, א).

מבט החכמה ומבט האמונה על העולם

יצתה בת קול ואמרה להם להחריב עולמי יצאתם? חזרו למערכתכם.

פסקה רעג.

הדעה הא-להית אמנם הלא היא למעלה למעלה מחכמת כל חכם.

למעלה למעלה מחכמת כל חכם. משמעות אחת למילה למעלה קשורה במבטו של העומד למטה. אדם יודע שיש מחשבה למעלה מהשגתו. למעלה זה מתייחס אל הלמטה שהאדם נמצא בו. משמעות שנייה למילה למעלה קשורה לערך האלוקי ולא ביחס אל הלמטה שהאדם עומד שם. הכפילות שמשתמש בה הרב לא באה לשם הניגון הספרותי, אלא להדגיש שיש מחשבה שאינה עומדת ביחס לעניין שנמצא למטה ממנה.

כך גם בהקדמה לפרשת העקדה בתפילת שחרית: "...ופקדנו בדבר ישועה רחמים **משמי שמי** קדם". גם כאן יש כפילות לשון שהרב מדייק ומסביר אותה באותו אופן: "הופעת הישועה והמית הרחמים צריכות הן לבא, מההתחלה היותר כללית, היותר שרשית, ויותר מפוארה, שהיה שמה כחה של הנשמה באצילותה מאיר ברב פאר וכבוד עליון, שזהו בשורש הקדמון של האור המקודש, לא כפי ערכו הארצי, המוטבע כבר במעבי הארץ, אלא כפי ערכו הקדום השמימי, ולא כפי ערכו השמימי שהוכן כבר לירידה ארצית, אלא כפי ערכו השמימי שהתעלה מכל מדת ירידה, והוא עומד ברוממותו הנצחית ומאורו המלא, שהוא ענין סגולת מקורו - **משמי שמי קדם**" (עולת ראייה א, עמ' פג ד"ה ופקדנו). שמים הם אלו שעומדים ביחס לארץ, האופק הרחוק שיכול לתפוס העומד על הארץ. שמי שמים הם האופק של החיים לא ביחס לארץ אלא ביחס לערך האלקי שלהם.

המילה למעלה רומזת לחכמה העליונה השוללת את העולם החומרי. הכפילות למעלה למעלה רומזת לדעה האלקית שמקיימת את העולם הזה. באורות התחיה (פסקה מז) הרב מבאר שדווקא במדרגה הפנימית יותר חלה ירידה גדולה יותר: "כשם שנשמת האדם היא יותר עליונה ויותר פנימית מהמלאכים, ודוקא מפני גדולתה ירדה עד לתחתית המדרגה, ומשם תעלה ברכוש גדול ועצום ותכשיר את העולם כולו עמה לעליה עליונה מקורית, כן הקודש שבחול, שירד עד לידי החולין הגמורים, הוא יותר נשגב וקדוש מהקודש שבקודש, אלא שהוא מסתתר הרבה. ואין קץ ותכלית לתיקוני העולם שיבאו מכל הטוב הבא לעולם בדרך חול, שיגלה ויראה הודו והדרו לעת המאושרה, אשר "לא יהיה אור יקרות וקפאון" - "והיה לעת ערב יהיה אור". לפני אורו של משיח שיגלה במהרה בימינו, יתעורר כח הקודש שבחול, שיעורר בראשית התעוררותו את החול, והכל ידברו "בלישנא דאיניש ולא בלישנא דקוב"ה, (זוהר, ויחי רטו). ועל זה נאמר: "גם לשוני כל היום תהגה צדקתך, כי בשו כי חפרו מבקשי רעתי" (תהלים עא, כד).

זהו הסוד הגדול שאנו עוסקים בו. **הדעה הא-להית אמנם הלא היא למעלה למעלה מחכמת כל חכם** למעלה למעלה זה מדרגה הנעלית מהבנת החכמה. במשך שנים עשרה במערה פיתח רבי שמעון הבנה עמוקה של המציאות, תפס את החוק הפנימי שלה והגיע לשיא החכמה. כעת המציאות

כולה נראית בעיניו כהבל, חסרת מהות ומשמעות. אבל על פי הדעה האלקית שהיא למעלה מחכמת כל חכם, אפילו מחכמתו של רבי שמעון, המציאות כמות שהיא ברת קיום. כי לפי החכמה העליון נבדל ולפי האמונה [למעלה למעלה] העליון כולל. באמות המידה של החכמה ככל שאדם עליון יותר הוא פחות מתעניין במציאות ולפי האמונה ככל שהדבר עליון יותר הוא כולל יותר ומחייה באופן רחב יותר. ככל שדבר פחות עליון הוא מנותק ומופשט ואילו הקודש העליון מחייה את הכל.

נתינת מקום לכל סדרי החיים

הדעה הא-להית אמנם הלא היא למעלה למעלה מחכמת כל חכם, היא הסכימה שדוקא מכל הרעות וכל ההשפלות הנמצאות בהוה ומכל סדרי החיים המקולקלים, דוקא כשיצאו אל הפועל עם כל ניוולם וכיעורם, דוקא כשתנתן להם שליטתם בכל הזמן הנדרש ע"פ חכמתו של יוצר כל ב"ה, דוקא מכל הרע והכיעור הזה תצא האורה היותר שלמה, כשאחר כל הרחבתו יחזור לטובה וממנו בעצמו יאירו אורים לצדיקים וישרי לב.

הפסוק אומר "קץ שם לחושך" (איוב כח, ג) משמע שיש זמן שבו לחושך יש שלטון. כך גם לגבי ארבע המלכויות, המהר"ל (תחילת נר מצווה) מסביר שעל אף שארבע המלכויות מתנגדות למלכות ה' יש זמן שבו ניתנה להן שליטה. כלומר, הדעה האלקית נותנת מקום לכל סדרי החיים המקולקלים ולכל הרעות וההשפלות הנמצאות בהוה. העולם הזה בצורתו הוא עולמו של הקב"ה, לכן התוכחה האלקית אינה "להחריב את העולם יצאתם" אלא "להחריב עולמי יצאתם". העולם הזה עם כל פחיתותיו הוא עולמי.

האור המקווה

דוקא מכל הרעה והכיעור הזה תצא האורה היותר שלמה. כעת יש לנו חידוש במושג אור. אנו עוסקים עכשיו בשאלה מה בונה באדם חכמת האמת. נקודת המפתח אינה מתחילה מהיחס למציאות אלא מהו האור המקווה. הנושא אינו היחס הנכון לרשעים - רחמנות או קפדנות, אלא לאיזו מדרגה של אור אנו מצפים.

נקודת המבט של רבי שמעון ביציאתו מן המערה קוראת אל האדם להגיע אל האור הזך, אור החכמה האמתית באור הקדושה עליונה, כך הוא מבין את עומק הקריאה של חכמת האמת. בת הקול מלמדת את רבי שמעון ואת רבי אלעזר שהציור המפותח ביותר שלהם למושג אור הוא ציור חסר לעומת האורה השלמה שצריכה להופיע, שהיא גדולה יותר וכוללת יותר. על פי הציור שהשגתם ברור לכם לגמרי מהו האור האמתי, אתם יודעים מהו העתיד המיוחל ולמעשה המציאות מפריעה לו להתגלות. צריך רק לקרוע את המסווה, לשבור את המסך הדמיוני והאור יופיע במציאות בן רגע. התגובה האלקית מלמדת שהם לא תופסים נכון את המושג אור. האור המבוקש, שטמון לצדיקים לעתיד לבוא, גדול הרבה יותר ממה שהם תופסים. ההבנה שלהם גורמת למצוקה אדירה ולעלבון צורב למראה הפער בין מה שהאדם יכול להיות ובין מה שהוא בפועל. יוצא אם כן שהבעיה היא בציור העתיד, שבהשגתם הוא חלוש ופגום. "כי עמך מקור חיים באורך נראה אור" (תהלים לו, י) - אור שאינו רק שלילת החושך אלא אור עצמי, כפי שמקור חיים אינו שלילת המוות אלא חיוניות עליונה. חכמת האמת היא תורת חסד, בעומקה היא בונה באדם מבט של רחמים על הבריות בעולמו של ה' ולא

מעוררת בו קפדנות וקצף על המציאות. דוקא מכל הסיבוך שקיים בעולם תצא אורה שלמה יותר מכל מה שאתם תופסים מהי אורה. על פי תפיסתכם הכל מידרדר והולך עד כדי התמוטטות, אי אפשר לסבול יותר את הרשעים הללו, העולם לא יכול להמשיך להתנהל כך אפילו רגע אחד נוסף. דעו לכם שיש חשבון גדול ומקיף יותר מכל חשבונותיכם.

שותפות הרע בהופעת האורה

כשאחר כל הרחבתו יוחזר לטובה וממנו בעצמו יאירו אורים לצדיקים וישרי לב. אחרי הרחבתם של הרע והכיעור בכל צדדי החיים ובכל חוויותיהם, הרע יוחזר לטובה וממנו בעצמו יאירו אורים לצדיקים, מהרע והכיעור! בסופו של דבר יתברר שגם הנקודות הרחוקות ביותר שייכות למהלך הופעת האורה השלמה בעולם. זו ההבנה שמתחדשת במושג אור. כפי שמוזכר בסוף פרק שירה שגם הכלבים עזי הנפש זוכים לומר שירה לפי "שזכו לעבד עורות מצואתם, שכותבין בהם תפילין ומזוזות וספר תורה". זהו המהלך האדיר של האמון במציאות, העמדה הצופה במה שהולך ומתפתח.

**ע"כ צריך דוקא עם הקדושה העליונה לרדת עד עומק של שפלות החיים,
לקיימם כפי מה שהם ולזככם לאט לאט, עד שיעלו אל מה שנועד להם ע"פ
חכמת יוצר כל ב"ה.**

הקדושה שעתידה להופיע בעולם אינה לפי עומק השגתכם אלא לפי עומק הקדושה העליונה ויחד איתה, **עם הקדושה העליונה, צריך לרדת עד עומק שפלות החיים**, לתת להם קיום ולא לכלות אותם, **לקיימם כפי מה שהם ולזככם לאט לאט** - להתנהל בסבלנות, "כרעה עדרו ירעה, בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא, עלות ינהל (ישעיה מ, יא). כעת מתחדש שלב נוסף במבטו העליון של רבי שמעון בר יוחאי. הזיכור האלקי מהפך את נקודת המבט הנוקבת של המחאה העליונה (פסקה רעא). יוצא שאנחנו מגיעים לעמדת הפשרה של רבי יהודה מכיוון אחר לגמרי. כעת עמדת הסבלנות נהיית העמדה הפנימית והנסתרת ביותר. במקום אחר הרב קורא לעמדתו של רבי יהודה רוח ממוזג: "יש רוח ממוזג שמתערב יפה עם העולם והחיים, עם סדרי המעשים והנהגות המדות, איננו נָכַר כל כך בפעולתו לעצמו, אבל הוא מגלה את כחו הנאה והמסודר בכל עת שיגיע הדבר לידי תלמוד ולידי מעשה. זהו רוח ההלכה, רוח תורה שבעל פה, המסדרת את הקדש בארח החיים. כשרוח זה מתוקן ומשוכלל כל צרכו הרי הוא נעשה כסא ובסיס עליון של האגדה העליונה, המשוטטת בגבהי מרומים ותופסת את המאויים הנצחיים" (ישראל ותחיתו כד). רוח ההלכה מקפלת בתוכה את הנקודה הפנימית ביותר.

**וכיון שעוד לא באתם עד אותה המעלה איך לקשר את כל החיים
בירידתם כמו שהם אל התעודה העליונה, וחפצכם להחריב את המצב
של ההוה כדי לבנות על משואותיו עולם מתוקן במהרה²⁴, ולא לשכללו קמעא**

²⁴ כלל ענין הטומאה ודרך ההטהרה ממנה, ודאי הם נסמכים אל החסרונות והמגרעות הנמצאים בעולם בכל סוגיו, ובאדם בנפשו גופו ונשיותו ביחוד, והדרכים שבהם יתעלה הכל ויטהר מכל רע המושם עכשיו עליהם כמשא לעיפה. והנה שני דרכים ישנם לטהרת רע עבר, כאשר הרע הנמוג בדרכי החיים הוא הולך ומתפשט לפי ערך החלק שהוא נוטל בהם, ע"כ ישנה השקפה אחת שתסכים לבטל ולאבד בבת אחת סדרים ערוכים ישנים שבהם נשרש הרע והקלקול, ולבנות מהחומר העבר בנינים חדשים. זה הציור ישנו בעולם בכללו, ומגיע ג"כ עד פרטיותו באדם, כשמוצא בנפשו רעות ומגרעות מושרשות מאד, יש אשר יעלה על לבבו מחשבה לכתת גופו ונפשו, עד אשר כחותיו יחלשו ויצערו, ועם השבירה של הכחות כולם הלא ישברו כחות הרע וההפסד, ושוב ישוב לבנות בנין הגון בסדר נכון ע"פ דרכי הצדק התורה והמצוה. והנה אם היתה המדה הזאת נהוגה ביצירה בכלל, כבר הי' ראוי לאבד עולם מלא בשביל החסרונות הרבים, בשביל העושה והמרובה והנבלות אשר השרישו שרשיהם בקרב המין

**קמעא עד שישוב לתיקון השלם ויוחזר הרע לטוב, ע"כ שובו למערכתכם,
להוסיף עוד מעלה, עד שמרוב החכמה והקדושה תוכלו דוקא על ידה לרדת
מטה מטה אל החיים, לתקנם כפי חפץ השם יתברך, שאמר "עולם
חסד יבנה", ו"לא תהו בראה".**

סוד האתהפכא בסגולת הקטורת

לקשר את כל החיים בירידתם כמו שהם אל התעודה העליונה. קשר בארמית הוא קיטרא. הדברים רומזים אל סוגיית הקטורת בעולת ראיה (ח"א עמ' קל, ד"ה ויאמר ה' אל משה): "...וסגולת הקטרת היא הקשר של הקדושה העליונה הא-להית הכללית... תכלית ההתגלות של הקדש הנעלם הזה, אור הנשמה שהקטרת מרמזת עליו, היא מודיעה שאין שום דבר רע ומכוער במציאות מצד הארת הכלל, וכל מה שנראה מכוער ורע ישוב להתהפך לטוב גמור ולקדש עליון... וכאשר אנחנו רואים, שיש במציאות איזה ענין של רשע ושל כעור מצד גילוי החצון, יודעים אנחנו, שיש ביסודות הקדושה שתי מציאות, מציאות אחת שמסירה את הרע, מתוך מה שהוא נראה דומה לדבר רע, והשנית היא מה שמעלה את הענין הרע ומהפכו לטובה גמורה. ועל כן נסמכו נטף ושחלת לחלבונה, החלבונה שריחה רע, שנכנסה בסמני הקטרת, להודיע שאין רע מוחלט בעולם. והחלבנה בהתחברה לנטף ושחלת, ודאי הנטף, שהוא הראשון בסגולתו, יש בו תכונה כזאת של סלוק הרע והכעור מהדבר הרע, ומסיר בכך זה את הריח הרע של החלבנה, אבל לא די בסלוק של הריח הרע עד כדי להיות נמנה בסמני הקטרת, אלא שיש עוד כח המהפך את כל הרע לטובה, וזאת היא בודאי סגולת השחלת. נטף ושחלת וחלבנה..."

"ועשית אותה קטרת רקח מעשה רוקח. המגמה העליונה של הקטרת היא להופיע בעולם, באדם, באומה, באנושיות, בחיים, ובהווה בכלל, את האור העליון של הרוחניות הקדושה האצילית, אשר לא יגורר רע, וכל מה שמתפשט ונראה כמו דבר רע וכעור, בחיים ובפעל, איננו כ"א לבוש חצוני של הדבר הטוב. כי אי אפשר להיות כלל שום הויה עצמית כ"א טהור וקדוש, טוב בתכלית הזהר, כי הלא הכל ממקור העליון, ממקור הטוב והמיטיב ב"ה, יצאו ויוצאים. אבל מאחר שלבושים רעים ישנם, צריכה העבודה הקדושה הזאת, מלאה חכמת א-להים, אומנות קדושה. ועשית אותה קטרת רקח, לא במקרה, ולא בדמיון, ולא בשכל אנושי מוגבל, אפשר לבא עד הגבול הקדוש הזה של החזרת כל הרע לטובה גמורה כ"א באמונה גדולה ובאומנות קדושה רבה באים לעבוד את העבודה הקדושה הנוראה והטהורה הזאת, שאינה נעשית כ"א ע"פ יחידי הבחירים שבגדולי הדורות וקדושיהם. קטרת רקח, מעשה רוקח, אנשים אשר כח בהם לעמוד בהיכל מלכו של עולם, ויודעים את עומק מלאכת שמים זאת, למהפכא מרירו למתיקן וחשובא לנהורא" (שם, עמ' קלז).

המחשבה האמונית כיסוד לגישה מוסרית

המחשבה שאנו עוסקים בה בונה גם השקפה אמונית וגם השקפה חינוכית מוסרית. בהקדמה לספר בראשית מסביר הנצי"ב מו"לח"י²⁵ שהישרות בנויה על האמונה. בספר בראשית, שהוא ספר הישר,

האנושי. אמנם אדון כל המעשים הוא אב הרחמים, והוא חס מלאבד כל יציר פחות וכל כח מהמציאות, ע"כ רק במקום שאין דרך אחר נמצא, שם יוצאת המדה של השחת שרוף וכלה, אבל הדרך התמידי הוא לתקן בסבלנות באורך הזמן וברחמים רבים את המגרעות, באופן שגם הכחות הרעים לא יאבדו מן המציאות, כ"א ישמשו לטובה (עין איה שבת א', פרק א פסקה עה).

²⁵ זה הספר הנקרא ספר בראשית נקרא בפי הנביאים ספר הישר... ומפרש רבי יוחנן (ע"ז כה). זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים שנאמר תמת נפשי מות ישרים". ויש להבין הטעם למה קרא בלעם את אבותינו בשם ישרים בייחוד ולא צדיקים או חסידים וכד' וגם למה מכונה זה הספר ביחוד בכנוי ישרים... דשבח ישר הוא נאמר להצדיק דין הקב"ה בחורבן בית שני, שהיה דור עיקש

מופיעות שתי ההשקפות, ההשקפה האמונית וההשקפה המוסרית. הגישה אל הרשעים, היחס המוסרי שלי אליהם נגזר מן האמון בצד הפנימי שבהם, מן הוודאות שהוא העיקר. מתוך המבט הזה אני בוחן את החיים, קובע מה עיקר ומה טפל, גם אם העיקר מופיע אחת לאלף. בסוף ערך כבוד במידות הראיה (אות ח) כותב הרב: "צריכים תמיד למצא את הצד המכובד שבכל ענין, אז יגלה אור העולם כולו, בכבודו העליון, ויחל להתקיים "וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ" (ישעיה כה ח). הגישה המוסרית מדריכה למצוא את הצד המכובד, הגנוז, הפנימי שבכל ענין, על פיו יש להעריך כל דבר וענין. היסוד נמצא בגישה האמונית (שם אות ט): "אורו של משיח כשזורח בלב, הוא מלמד לכבד את הבריות כולם, "והיה ביום ההוא שורש ישי אשר עומד לנס עמים אליו גויים ידרשו והיתה מנוחתו כבוד" (ישעיה יא ז).

תוכו וברו ותוך תוכו

במסכת ברכות (כח.) מובא: "...שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר כל ת"ח שאין תוכו כברו אל יכנס לבית המדרש". מבאר הרב: "רבן גמליאל היה סובר שבעצם טבע האדם הוא עלול לכל חטא ועון, על כן רוב בני אדם צריכים הנהגה עזה ומקל חובלים כדי להדריכם בדרך ישרה. וממילא כל זמן שלא נתברר שהאדם תיקן עצמו וטבעו לטוב, הוא עומד בחזקת גרעון של טבעו הגרוע, על כן אל יכנס לבית המדרש כי אם כשיתברר שכבר נעתק מטבעו". זה המבט של הבחינה הכמותית, האומרת שרק באמצעות מקל חובלים בני האדם יינצלו מן הטבע הגרוע.

"אבל החולקים עליו סוברים, דהאדם עשהו ד' ישר, וכל זמן שלא קלקל טבעו בכל דבר פשע הוא עלול לכל טוב וצדק, על כן לעולם האדם כשנוטה לסבול עול תורה עומד בחזקת כשרות של מדות הגונות ואין צריך בדיקה, ושיטת ההדרכה צריכה לפי זה להיות בנועם ורב חסד ואהבה. על כן כשנצחו בזה סלקוהו לשומר הפתח ונתנו רשות לתלמידים ליכנס, ואין קפידיא במה שאין תוכו כברו בבירור". זו נקודת המבט של הבחינה האיכותית, המבטיחה על החיים מצד הערך האלקי שלהם, מצד מה שהבורא ברא. באופן הזה היא מגלה שהעיקר זו הישרות שבאדם. לכן היא מדריכה לנהוג בנועם ורוב חסד ואהבה. הישרות כפי שבראה הבורא היא שתנצח בסופו של דבר והיא תתגלה ותופיע במלואה. ההשקפה האמונית יודעת שמעשי ידיו של הקב"ה חשובים יותר מכל מה שהאדם פועל ועושה.

"ויתבאר ביותר על פי דברי הרמב"ם (בהלכות גרושין פ"ב, ה"כ) שמשום הכי מועיל כפיה עד שיאמר רוצה אני בדבר מצוה, מפני שפנימיות הלב הישראלי נוטה למצוה והיצר הרע הוא מבחוח מטמטם הלב, על כן כיון שנכפף טבעו מסכים הוא לרצון האמיתי. על כן אם לב האדם מוחזק לבלתי ישר, אז כיון שתוכו אינו טוב מה בצע במה שחיצוניותו טובה. אבל לפי מה דקיימא לן שהאדם הוא ישר בטבעו וחטאיו הם מקרים חיצוניים בו, כיון שברו טוב הוא מסכים ודאי לתוכו האמיתי. ואע"פ שנמצאים הרהורים ודברים בלתי טובים, על כרחך יתבטלו ע"י הביטול הפנימי של התנגדות הטבע האמיתי של הנפש וההתנגדות החיצוני של המעשים החיצוניים שהם על כל פנים טובים, ואפילו מתוך שלא לשמה יבא לשמה. ויתאימו ההנהגה החיצונה עם הפנימית האמיתית, ונמצא שהתוך האמיתי הוא לעולם

ופתלתול. ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות עולמם... עד שחרב הבית וע"ז היה צידוק הדין, שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם ולא בעקמימות, אע"ג שהוא לשם שמים, דזה גורם חורבן הבריאה והריסות ישוב הארץ. וזה היה שבח האבות, שמלבד שהיו צדיקים וחסידים ואוהבי ה' באופן היותר אפשר, עוד היו ישרים. היינו שהתנהגו עם אומות העולם, אפילו עובדי אלילים מכוערים, מכל מקום היו עמם באהבה וחשו לטובתם באשר היא קיום הבריאה... וכן הרבה למדנו מהליכות האבות בדרך ארץ, מה ששייך לקיום העולם המיוחד לזה הספר שהוא ספר הבריאה (הנצי"ב מוולז'ין, פתיחה לספר בראשית).

שוה לברו כשהוא טוב" (עין איה ברכות א, פ"ד פסקה טו).

תלמיד חכם שאין תוכו כברו הוא תלמיד שכלפי חוץ מביע את רצונו ללמוד אבל לא כך הדבר בפנימיותו. אלא שמלבד תוכו וברו יש נקודה שהיא עוד יותר תוכו. ברובד אחד אין זהות בין מחשבותיו בפנימיות החיים ובין מעשיו בחוץ. אבל יש נקודה אמתית יותר ועיקרית יותר והיא העמדה האמתית של החיים. בתוך תוכו הוא באמת רוצה ללמוד, הוא ישר מטבעו כלומר מצד הערך האלקי של חייו. הזהות קיימת בין תוך תוכו לבין חיצוניותו. על פי ההסברה הזאת של הרב יוצא שהחוץ חשוב יותר מן התוך, כי החוץ מגלה את מה שיש בתוך תוכו. למעשים יש משמעות נצחית כי הם מתאימים לפי מה שבאמת שייך אליך ומה שאתה חושב עכשיו ישתנה מחר, לכן אין מה להתפעל מהתוך יותר מדי.

זהו אותו חשבון של הסוגיה שלנו. יש את מה שנראה כלפי חוץ, יש את העומק שהחכמה חושפת ויש את הדעה האלקית שהיא מעבר לחכמת כל חכם.

ביטול עמדת הביטול

ההשקפה האמונית והעמדה המוסרית הנובעת ממנה שייכות גם לגבי היחס לעולם ולא רק לגבי היחס לאדם הפרטי. אדם מתבונן על העולם ורואה המון רע. כשהוא מלא מן הידיעה שהסדר הזה של העולם מאת ה', שהקב"ה חפץ בעולם, בחיותו ובקיומו ולא בביטולו ובמחיקתו, הוא מתייחס אחרת לגמרי לכל מה שקורה.

"ואני אשתחוה ואכרעה אברכה לפני ד' עושי" מסביר הרב בסידור (עולת ראיה א, עמ' מד):

"המדה הרגילה של ההתמסרות אל הקדושה הא-להית, וההתבטלות האישית הבאה מיסוד קבלת מלכות שמים, היא בתכונתה הולכת ומתגברת באדם, מתחיל מהמדה הקטנה וכח האור הולך ומתפרץ, זורם ומתגבר". השתחויה נעשית בפשוט ידים ורגליים, מצב גופני המבטא ביטול המציאות האישית כלפי שמיא. בדרך כלל אדם מגיע אל ההשתחויה בהדרגה, דרך כיפוף הברכיים וכריעת הגוף אל השיא שהוא פשוט ידיים ורגליים.

"אבל יש עוד מדה אחרת, של הופעה גדולה של אורה פתאומית, המתקפת את האדם עד כדי ההתבטלות הגמורה המפליאה ומשמימה אותו בתמהון עזה, ומתוך הדהימה הגדולה לא יוכל להיות מוכשר לבא לסדר חיים קבועים, בדבור פה של תפלה, וק"ו שלא יוכל להמשיך סדרי חיים מעשיים כטוב וכישר, שזוהי המטרה העליונה של עושה כל בפועל, שיהיה האדם במעשה מסדר חייו ומפעליו כתורה וכמצוה, כדבר ד' הנאמן. לשם מטרה זו יבא האדם לסדר לו את המשכת יחושו להרגשתו את כח הקדושה העליונה במדה כזו, שאף שבתחלה באה ההשפעה הא-להית עליו בתוקף ובהרעשה, עד כדי מדת ההשתחואה המוחלטת, של פשוט ידים ורגלים, המורה על בטולה של כל היותו מפני חוץ יד ד' הנטויה עליו, בהופעת גדלו ותפארתו, יצמצם בעצמו את ההופעה עד כדי הכריעה, שהיא אמנם מכפפת את כל הגוף, אבל כח הפועל בזה הלא הוא רק התנועה של הברכים, ואח"כ יבא לצמצם ולהגביל עוד את רגשי התפעלותו מההתגלות הא-להית אשר בלבבו, עד כדי הבריכה, שהיא מתיחסת כבר לברכים בעצמן, מבלעדי היחש המתפשט בהכרעתה של הכריעה על הגויה כולה". פעמים שאדם מגיע להופעה גדולה של אורה פתאומית, הוא מגיע ישירות אל ההשתחויה מתוך עמדה של אדירות הקודש. לאחר מכן הוא הולך ומצמצם בעצמו את ההופעה העליונה, עובר מהשתחויה לכריעה ובריכה.

"ותכלית בואם של כל אלה הענינים וצמצומיהם היא, מפני שכל ההשתחואה הזאת לצורותיה השונות הלא היא לפני ד' עושי, המכוון אותי להיות בעולם המלא עשיה ומפעל, אשר בהתגברות רגשי הנפש, גם העדינים שבעדינים שבהם, כשהם מתפרצים בלא גבול, הם מטשטשים את העשיה. ע"כ כדי לכונן את התוכן העשיתי, מבלי להנוק מכחה של ההופעה העליונה בחוגי המעשה, יש אשר ילך האדם מקירוב לריחוק, וממעמד של בדידה, ועלוי רוחני, למעמד של חברותה וירידת ערך, מלמעלה למטה, וכל אלה יכוננו את יסוד העשיה ביקר תפארתה. וכן הענין של כל אלה, ההשתחואה, הכריעה והבריכה, הבאות מסודרות זו אחר זו, הלא הוא לפני ד' עושי, ובטובו יאיר את אור החיים בפועל ובמעשה, ע"י ההדרגה התכונה שבטבע הנפש האנושית, להיות מופעת בהארה א-להית פתאומית, בצורה נשגבה, ולצמצם אח"כ את רוחה ושאפיותה, כדי להתקרב במעשה אל המטרה היותר נשגבה שאפשר לה להתגשם במעשה, לפני ד' עושי".

מדוע הוא נצרך לצמצום הזה? כי המגמה הגדולה של העולם היא שאעשה ואפעל - "לפני ה' עושי". הקב"ה חפץ בשלב נוסף שמעבר להשתחוויה. כך גם בעקדת יצחק, אברהם אבינו אומר לנערים "ונשתחוה ונשובה אליכם" (בראשית כב, ה), ההשתחוויה אינה השיא, יש מדרגה מעבר לה והיא נשובה אליכם, השאיפה לפרנס נקודה גבוהה יותר. הקב"ה רוצה בקיומו של עולם ולא בביטול ובאיפוס כל המדרגות כלפיו.

יחס המחשבה אל המלאכה

באורות התנחיה (טו): "דבר פשוט הוא שהצדיק עושה כל מעשיו בקדושה, וכל פעולותיו הגשמיות עולות הן לתקונו של עולם, וזאת היא אהבת המלאכה, שכ"כ שגבה מעלתה מצד עצמה ושנתנה בברית כמו שתורה נתנה בברית²⁶. ומעתה אין ספק שתקון עולם מלא והתרחבות אור הקדש נמצא באמת בכל מלאכה: כל תנועה שמצלת איזה חלק מן ההויה מן שליטת התוהו - דבר גדול וכללי יש כאן".

קיימים שני סוגי מלאכות, יש מלאכה מצד קללת "בזעת אפך תאכל לחם" (בראשית ג, יט). ויש מלאכה מצד האידילי, כדוגמת מלאכת האדם בגן עדן - "לעבדה ולשמרה" (שם ב, טו) וכמלאכת המשכן. מלאכה פירושה מלאכת התיקון. יש בעולם שפע אדיר אלא שחסרים כלים לקבל אותו. מלאכת האדם פועלת להכין כלים לקבל בהם את השפע. זו מלאכת התיקון, מתקן כלי למעשה מתקין כלי קיבול.

"אמנם הנעלה מכל היא ההצלה הכללית של הכשרת החיים הפנימיים של המציאות, להוציאם מידי גלמותם [מלשון גלם, חומר גלם] ולתקנם בתור כלים שלמים העושים את תפקידם יפה". עיקר תיקון הכלי שייך לפנימיות החיים, תיקון המידות והמחשבות. שבת לדוגמה היא הכלי העיקרי שלנו, כלי שמכיל ללא גבול, נחלה ללא מיצרים. על פי המחשבה הראשונה המלאכה מצד האידילי מזלזלת במלאכה מצד הקללה.

²⁶ שמעיה אומר אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות... אהוב את המלאכה כיצד? מלמד שיהא אדם אוהב את המלאכה ואל יהי אדם שונא את המלאכה. כשם שהתורה נתנה בברית כך המלאכה נתנה בברית שנאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביע שבת לה' אלקיך (אבות דרבי נתן יא, א).

"אבל המחשבה של גדולי הדעה מתאחדת גם עם הנטיה ההמונית וקל וחומר עם נטית אהבת המלאכה והעבודה הממשית, שהיא כבר נטיה של שאר רוח, ורוח א-להים חופף עליה. וכשישנם צדיקים בדור, שאור ד' מופיע עליהם תמיד, הם מאחדים נשמתם עם נשמת הכלל כולו, והגות לב הפנימי של המוני בני אדם עושי המלאכה מתאחדת עם הגות לבבם. וצד המארה שיש במלאכה, שהיא באה מצד קנאת איש מרעהו, ומצד שנאת הבריות היונקת הרבה ממלחמת החיים בצורתה הארורה בעולם הירוד, הרי היא הולכת ומתפכחת, ויוצאה היא מכלל ארור ובאה לכלל ברוך. לפעמים יש כח בצדיקים לתן אור קדושה בעצמות המלאכה עד שיהיה בה כח מעין של תורה, להביא לחיי עולם הבא ולתקן את הפגמים ולהשיב בתשובה גמורה את עוסקיה, "גדול הנהנה מיגיע כפיו יותר מירא שמים".

המחשבה של גדולי הדעה מרגישה שותפה מלאה למחשבת ההמונים, ששמחים בכל מלאכה. גם במלאכה מצד הקללה יש תיקון. כיצד? כשמניחים זרע באדמה האדמה עדיין לא נותנת את כוחה. מלאכת החרישה מאפשרת לאדמה לתת את כוחה. משמע שהאדם צריך לעשות משהו כדי שהעולם יופיע בשיא כוחו. אם אדם לא יבנה מאגרים למים הם יזרמו לים ולא יביאו ברכה. אם אדם לא יבנה כלי קיבול השפע שיש בעולם יאבד.

בתחילת החשבון הידיעה מהו התיקון העיקרי גורמת לרבי שמעון להתייחס בביטול מוחלט לתיקון הנמוך. לאחר תהליך ההתעלות המחשבה העמוקה יודעת שהתיקון צריך להכיל את הכל, גם את צדי התיקון הנמוך. המחשבה העמוקה מתאחדת עם המחשבה ההמונית. מפורסמים דברי החתם-סופר על אודות מעלת עבודת האדמה בארץ ישראל: "...שהעבודה בקרקע גופא מצוה משום ישוב ארץ ישראל ולהוציא פירותיה הקדושים. ועל זה צוותה התורה 'ואספת דגנך', ויבועז זורה גורן השעורים הלילה' (רות ג, ב) משום מצוה. וכאילו תאמר לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, הכא נמי לא יאמר לא אאסוף דגני מפני עסק התורה. ואפשר אפילו שאר אומניות שיש בהם ישוב העולם הכל בכלל מצוה" (חידושי חת"ס, סוכה ל"ו, ד"ה דומה לכוש). יש כח אדיר גם במלאכת החורשים והזורעים והתיקון נצרך כדי לאפשר לכח הזה לפרוץ החוצה. מחשבת הגדולים מתאחדת עם מחשבת ההמון ומופיעה הכללה עליונה של תיקון הכל.

הוודאות בגאולה

כל ענייני צפיית הישועה בנויים על הנסתר. ככל שהאדם יודע שהעולם תמיד נמצא בערכו האלקי ומצד זה לא השתנה בו דבר, נבנית בו וודאות בגאולה, הוא לא מתפעל משום דבר. אם אדם חושב שהוא זה שצריך להביא את הגאולה הוא מוצא סיבות רבות מדוע הגאולה לא תגיע. אבל אם הוא מתבונן על האדם והעולם מצד מה שאנו לפניו יתברך, הרי שכל הפגמים הינם רק פִּיחַס אלינו, מנקודת המבט שלנו. "מעולם לא ראתה חמה פגמתה של לבנה" (ר"ה כג:) - מצד מבטה של החמה לא קיים שום פגם בלבנה. ככל שאתה רואה את האדם בערך האלקי שלו ומאמין בערך האלקי של חייו הכל נראה אחרת.

אמון המהפך נפשות החוטאים

הרב מסביר שבדורות הגאולה רק אנשים בעלי אמון גדול בפנימיות של החיים יכולים להחזיק היטב בחשבון ולא להתבלבל:

"ומש"כ מר (הרדב"ז) לתמוה עלי במה שאני מקרב את הכל, גם את פושעי-ישראל, כדי להחזירם בתשובה, וכתבתי לו ברמז כונתי, שכל מי שהוא מוכשר לעסוק בפנימיות רזי-תורה הוא מתמלא יותר מאור-החסד של תורת חסד, ועליו החובה לעסוק בתיקון נפולים ובקירוב רחוקים, (שבלשון חכמי-הסוד נקרא זה ג"כ בכלל ליקוט ניצוצות-הקדושה מתוך הקליפות)...

ידע הדר"ג, ששני דברים עקריים ישנם שהם יחד בונים קדושת-ישראל וההתקשרות הא-להית עמם. הא' הוא סגולה, כלומר טבע הקדושה שבנשמת ישראל מירשת אבות... והסגולה הוא כח קדוש פנימי מונח בטבע-הנפש ברצון ד', כמו טבע כל דבר מהמציאות, שאי-אפשר לו להשתנות כלל. והב' הוא ענין-בחירה, זה תלוי במעשה הטוב ובתלמוד-תורה. החלק של הסגולה הוא הרבה, באין ערוך כלל, יותר גדול וקדוש מהחלק התלוי בבחירה אלא שברית כרותה היא, שהסגולה הפנימית לא תתגלה בזמן הזה כ"א לפי אותה המדה שהבחירה מסייעה את גילוייה, ע"כ הכל תלוי לפי רוב המעשה וקדושת האמונה ותלמוד-תורה. והשי"ת, הנהיג בחסדו בכל דור, מסדר הוא את סדרי הנשמות הצריכות להופיע בעולם: לפעמים כח-הבחירה מתגבר וכח-הסגולה עומד במצב ההעלם ואינו ניכר, ולפעמים כח-הסגולה מתגבר וכח הבחירה עומד במצב הנעלם. וכל עיקרה של ברית אבות, שאיננו פוסק אפילו כשתמה כבר זכות אבות, הוא בא מצד כח-הסגולה. ובעקבא-דמשיחא מתגבר ביותר כח-הסגולה, שהוא תוכן "זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה", כלומר לא מצד הבחירה שהיא באה מצד המעשים הטובים שבבנים ומצד התשובה, אלא למען שמו, המתגלה ע"י זכירת חסדי אבות...

ובדורנו נתרבו נשמות רבות שאע"פ שהן שפלות מאד בענין-הבחירה, וע"כ הם נגועים במעשים רעים רבים ובדעות רעות מאד ד' ישמרנו, מ"מ אור-הסגולה מאיר בהם, וע"כ הם מחבבים מאד את כללות ישראל וחושקים בא"י, ובכמה דברים טובים ויקרים מהמדות שהם באים מסגולת ישראל בטבע-נפשם הם מצוינים בהם. ונשמות כאלו, אם יודקק לקרב אותם מי שאין בו דעה עמוקה של טביעת-עין לדעת לחלק בין הצד הסגולי הפנימי הקדוש, שבהם, ובין הצד הבחירי המקולקל שבהם, שהוא מקיף את נפשם כחוחים וקוצים הסובבים שושנה, הוא יוכל להתקלקל הרבה ח"ו, וללמוד ממעשיהם, ולהדבק בצד הרע שבהם והוא מחוייב להתרחק מהם, והשי"ת נותן בלבבו רצון זה ומחשבה זו של שנאה ושל התרחקות, כדי שלא יבולע לו. אבל מי שהוא תמיד שקוע ברעיונו בהסתכלות פנימית, באור תורה וקדושה ויראה עילאה, מצד רוממות רבון כל העולמים חיי החיים ב"ה... ת"ח כאלה הנם מכירים בטבעם את טבע הסגולה הפנימית, ויודעים להפריד ממנה בדבקות-מחשבתם את הקליפה הבחירית, והם חייבים ומוזהרים ע"ז לקרב פושעים כאלה שסגולה פנימית יש להם, כדי לעורר יותר ויותר את כח הטוב הצפון בהם, עד שיתגבר לגמרי על הרע הבחירי ויכניע אותו. ופעולת חכמים ליקחי נפשות כאלה אינה חוזרת ריקם בשום פעם; לפעמים פעולותיהם נראות בגלוי, ע"י מה שהמקורבים מהם מטיבים את מעשיהם, ומישרים את דעותיהם יותר בפועל ולפעמים נכנס רק גרעין פנימי בהם, וכבר בטוחים הם שלא יפטרו מן העולם בלא תשובה, ואפילו אם חלילה יהיה המושפע כ"כ גרוע עד שהוא בעצמו לא יזכה לשוב בתשובה, יפעול כח הגרעין הזה על טבע-נפשו ונפיק מיניה זרעא מעליא, שישוב

בתשובה, ויתקן ג"כ את נפש אביו, כדין "ברא מזכא אבא" (סנהדרין קד.). והשי"ת יודע, שלא את כל הפושעים אני מקרב, כ"א אותם שאני מרגיש, שכח סגולי גדול מונח בפנימיותם ודרכים רבים ישנם לידיעה זו, וספרים גדולים צריכים לכתוב בזה כדי לבאר גם רק שמץ מהדבר הגדול הזה. ועל אותם שכבר אבדו גם את הסגולה הפנימית שלהם לגמרי, אמר דוד המלך ע"ה: "הלוא משנאיך ד' אשנא" (תהלים קלט, כא), ובדרך כללות מסרו לנו חז"ל סימנים על-זה. והמינים והכופרים ע"פ רוב אבדו גם את הסגולה הפנימית, ומדה זו נוהגת ברוב הדורות, אבל דור של עקבא-דמשיחא הם יוצאים מכלל זה, שהם כדברי תקוני זוהר "טוב מלאגא וביש מלבר". והם "חמורו של משיח" שנאמר עליו "עני ורכב על חמור" (זכריה ט, ט), והכונה: כמו חמור, שמבחוץ יש בו שני סימני-טומאה, א"כ הטומאה בולטת בו יותר מבחזיר וגמל וכיו"ב, שיש בהם סימן-טהרה אחד עכ"פ, ומ"מ יש בו בפנימיותו ענין-קדושה ג"כ, שהרי הוא קדוש בבכורה, וענין מה שהתורה אמרה ע"ז שם "קדש לי" (שמות יג, ב) הוא גדול מאד מאד. וכן הן הנשמות של אותם שהסגולה הישראלית לבדה מתגלה בהם בעקבא-דמשיחא, ולחם יש תרופה, אע"פ שיש בהם סרחון גדול, וחושך רב וכבד מאד. אמר ע"ז רב יוסף: "ייתי ואזכי דאיתיב בטולא דכופיתא דחמריה" (סנהדרין צח:), ורב יוסף היה דרכו להביט על הפנימיות, ותלה גדולתו בגדולת ההוא יומא דקא גרים" (פסחים סח:), ואמר על אמו: "איקום מקמי שכינתא דאתיא" (קידושין לא:), ואמר על עצמו: "לא תיתני ענוה דאיכא אנא" (סוטה מט:), אע"פ שמצד החיצונית נראה הדבר לגאולה חלילה, אבל בעל סגולה נפשית שכמותו ע"ה אמר זה בכל מילוי הקדושה והענוה האמיתית, מעין ענותנותו של אדון הנביאים ע"ה, ותלמידיו הם הולכים בדרכיו. ומפני-כך היתה מדתו של משה רבנו ע"ה לקרב רחוקים, עד שקרב אפילו את הערב רב, ואע"פ שזה גרם אריכות-הגלות, מ"מ סוף-כל-סוף יתעלו גם הם, כי בודאי יתקיים ביה "יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא" (תהלים כ, ה), והשי"ת "מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישרים" (ישעיה מד, כו). ואמרו בזוהר (נח סז: וירא קו.), שחסדיו של משה היו גדולים משל אברהם, ובאברהם אבינו, אע"פ שמדת-חסדו היתה גדולה מאד, ולא היה כנח שלא בקש רחמים על רשעים בני-דורו, מ"מ לא בקש רק בתנאי: "אולי ימצאון שם עשרה" (בראשית יח, לב), אבל משה רבנו ע"ה בקש בלא שום תנאים: "אם תשא חטאתם, ואם אין - מחני נא מספרך אשר כתבת" (שמות לב, לב), שהיא מסירת-נפש אפילו מעולם-הבא, כי הספר של הקב"ה הוא עוה"ב עצמו" (אגרות הראיה ב', אגרת תקנה, עמ' קפו).

ההדרכה שנותן הרב כדי לסייע לשבי פשע בדורות שלנו מבוססת על אמון גדול בפנימיות²⁷. ככל

²⁷ באגרות הראי"ה יש כמה וכמה אגרות אל הרב דב מילשטיין, בהן הרב מייעץ לו כיצד לנהוג עם בניו שסרו מדרך הישר: "וע"ד ההתנהגות עם בניו ש', אשמח מאד במה שכבוד ידידי שומע לעצתי, לאחוז במדתו של אברהם אבינו, מדת החסד, ומדת השל' של אהרן הכהן, זיע"א ועל כל ישראל. ואקוה בע"ה, שע"י ההתקרבות סוף-כל-סוף יפעלו עליהם דבריו היוצאים מן הלב, וכמה שיהי' מזה ניכר בפועל הרי היא מציאה רבה, ומה שישאר כמוס בלב יעשה את פריז בעה"י לימים הבאים לטובה. כי מי זה יוכל לשער את האורה והקדושה הגנוזה בנשמת כל אחד מיישראל, וסוף-כל-סוף יצא הכל אל הפועל לטובה, ובאו האובדים והנדחים להשתחות לד' בהר הקודש, וד' עליהם יראה, ואז יגלו פתאום כל אצרות הטוב של כל הנקודות הטובות, שהשפיע כל אחד על חברו וכל אב על בנו, לשם ולתהלה ולתפארת-עולמים. וכבר דברתי כמה פעמים, שדוקא זה הדור, הנראה כ"כ ריק ופורק עול, הוא היותר מוכשר לאור תשובת אמת, באהבה ובגבורת קודש בבא עתה בעה"י, ע"כ צריכים למשך את הכל בעבודות אהבה וחסד, ולהחזיק בכל עז בדרך ד' הטובה הזאת, ולא להתפעל מכל אלה החפצים להגביר סיטרא דדינא, אפילו אם יהיו צדיקים וגדולים בתורה. כי בדורנו, דור עת קץ מגולה, אור בוקר דאברהם זורח, המביא גואל לבני בנימין למען שמו באהבה. ועל שלומי אמוני ישראל החובה והמצוה להרחיב את הרעיון והמחשבה בעבודת הקודש הזאת, של הארת חסד ואהבה על כל אשר בשם ישראל יכנה, ולהתכוין לזה, בכונת התפלה והמצות, ואז אור ד' יופיע על הטובים, על כ"א ואחד כמעלת נשמתו, ובדרך סגולה יואר מאורו אור קודש ונועם ד' לכל הרחוקים, והנביא אומר: "ובמרחקים יזכרנו וחיו את בנייהם ושבו" (אגרות הראיה ב', אגרת שעה).

ע"ד יחושו לבניו ש', הנה את דעתי יודע כבודו מאז, שאני אחוז בזה במדת-החסד מבלי שום נטי' אחרת, ומימיני בל אמוט בע"ה. ברחמים רבים עלינו להביט על הבנים המבולבלים ברעיון ובמעשה בדורנו, ולתמכם בכל אשר תשיג ידנו, לקרבם להתורה והיהדות בכל דרכי-נועם שבעולם. ודעתי היא, שצריך שיהי' יקר בעינינו קורטוב אחד של טוב שנרויח מהם, אפילו אם לא יעלה הרבה בדידנו. אבל לעומת-זה אני מכבד מאד את נטיית לב כתי"ר לאמונת-חכמים, שלא לסור מדעת מורו הרה"צ ש'. ע"כ נתינת-עצה

שאדם מאמין בצד הטוב של חברו וכלל לא מאמין בגרעון שיש בו כך הוא משנה אותו בפועל²⁸. מבטם של הצדיקים פונה אל הפנימיות ולא מתפעל מן החיצוניות. בדורות שבהם הסגולה היא העיקר ללא האמון בפנימיות כל החשבון מתבלבל. כל המבט על הגאולה בדורות שלנו מתחיל מהחשבון הזה, מקריאתה של הבת קול.

זהו היסוד לכל עניין האתהפכא. לימוד הסוגיה הזאת בונה השקפת עולם שמרגילה אותנו לראות כך את החיים כולם. מתוך המבט הזה רואים איך הדור שלנו כולו ראוי לגאולה. "גם זה בכלל הצפיה לישועה, להכיר ולהאמין כי ראויים המה ישראל להגאל בכל שעה ושעה, שאף אם רבים הם הלוקיים מצד החוץ, טהורים ונקיים הם מצד הפנים, כדברי התקוני זוהר תקון ס' על דרא דעקבתא דמשיחא 'טב מלגאו ולבושא דיליה ביש דא איהו עני ורוכב על חמור', שאם לא מכירים בזה אי אפשר לצפות לגאולה באותה שעה, לכן יש להעמיק בקדושתם של ישראל ועומק זכותם שהם ראויים תמיד לגאולה, ואם עברה השעה ולא נגאלו אין זה אלא מכבשי דרחמנא, ואין לך רשות להרהר בזה" (ממעני הישועה עמ' יא-יב). זו בנייה של השקפת עולם שמביטה כך על החיים ועל ידה רואים איך הדור הזה, האנשים הללו ראויים לגאולה. המבט של חכמת האמת ממלא בעין טובה על המציאות, בצפיית ישועה ובוודאות בגאולה.

המבט הזה בונה בנו גם את התשוקה הגדולה לישועה, תשוקה שהאור האזוק והעשוק בתוך סבך אדיר של בלבלולים יצא אל הפועל, מתוך כל זה גם החיים הגדולים יופיעו. זו גם הראיה הנכונה על

מצדי לכת"ר בשאלה קשה זו היא מעבודות הקשות שבמקדש הוראה זו, של הדרת דרכי-חיים של ההנאת עצה. לדעתי יש ניצוץ קדוש בכל נפש ישראלית, וכשמקרים ומחבבים מעירים את הניצוץ הטוב והי' לשלחבת-קודש. ובהמשך-הזמן יהי' יכול לפעול גם אצל בנו גם אצל משפחתם שיתנהגו בכל דרכי היהדות... ובאופן-התקרבות יש תקוה גם מהצעירים כולם, כי ככל אשר יראו שהרתוק שבין האבות לבנים אינו ניתק בשביל שגיאותיהם, שהם עושים בדרכי-חיים מפני החושך של הדור, ככה מוכרחים רגשי-תשובה נסתרים להתנוצץ בלבם, והרגש מביא לידי מעשה, ומעשה מביאה לידי אמונה, עד שמצילין ע"י הדרכה זו נפשות ודורות, בעה"י (שם אגרת תקט).

דעתי העני' מסכמת שאין לנו להתיאש כלל וכלל משום בן ישראל, ו"גם כי אשב בחושך ד' אור לי"... כן, ידידי, נתקים בימים הללו בקץ החזון "הי' כאוב מארץ קולך". כי אנחנו צריכים להרכין את הרגשותינו הקדושות הרבה כדי לספר עם הבנים בלשון שהם נוקקים, ועם זה להאמין באמונה שלמה, שאור ד' שורה על כל יחיד ויחיד מישראל, ושכל הנסיגות לאחור אינן כי-אם שגגות גדולות, והם במדרגת טועים בדבר מצוה, שחושבים שכך היא החובה המוסרית, שהיא באמת אמתת חפץ ד' בעולמו, כי הוא ב"ה אוהב צדקה ומשפט. ע"כ ידידי, עצתי היא, שבכל האופנים לא יפקיר את בניו ויקרבם כפי היכולת, וסופם בודאי לתשובה, ואם הם רק יתחילו להתעורר לטובה, ישלימו בניהם אחריהם את פעלם לטובה, ורחמי ד' מרובים הם, כי היא נוהג בחסדו כל דור (שם, אגרת קיג).

הנשמה הפנימית של קדושת ישראל מסתתרת בקרב לבם בכמה מדות טובות הנמצאות בהם, וכל עיקר מה שכלה הרשעה לתפס אותם בלבם הוא ג"כ מצד נטיתם הפנימית לטוב ולחסד, ע"כ כאשר הציעה לפנייהם את רב העול הנעשה בסדרי-המדיניות לפי השקפתם נעשו ללוחמים בעד הכלל, אע"פ שהם טועים בזה לגמרי מצדי-צדדים, מ"מ א"א לדמות אותם לרשעים ההולכים רק אחרי תאוות הבהמית באין שום מטרה של יושר. ואם לא נדחה אבן אחרי נופלים כאלה כ"א נקרבם כפי היכולת, אז כאשר זרם-הזמן יתהפך ויכירו את הטעות הגדולה הנמצאת בעיקר הרעיון, שבשבילו זנחו את בית-חיים, יהיו מוכנים לתשובה ולהטבה, והדורות הבאים יוכשרו ע"י זה להיות רמים ונעלים מאד, מחזיקים בתפארת ישראל ובאור ד' המאיר בקרבם בכל חם ועז (שם, אגרת קלח).

ע"ד בניו, דעתי כמאז לאחוז בדרך הניחותא וההתקרבות היותר חביבה כי רק בחבלי אהבה ועשות חסד אנו יכולים להמשיך אלינו לב צעירינו, רק בנחת ושלום. ואין ספק בדבר, שאפילו אם הפעולה קטנה עדיין כעת, ברבות הימים תמצא בעזה"י להצמיח פרי תהילה לקדושה ולאמונה ולכל ארחות צדק (שם, אגרת שלב).

²⁸ ועל טענתו השני', אודיעו שכמאז כן היום הנני מתעב את הרע של הרשעים, ואת החלק הטוב שבהם לעולם הייתי מוקיר, ואחבה, כי חלק ד' הוא. ומי שזוכה לטעום באמת טעם רזי תורה, יודע הוא כי כל העבודה השלימה רק ע"ז היא בנוי', לקרב רחוקים וללקט ניצוצי הקדושה מכל מקום שנתפזרה ולענין דיעות צריכים ללמוד בעיון את המקורים שלהם, בשקידה כראוי לתורה לשמה. ובעזה"ר העוסקים רק בלבושי התורה הנם טועים בזה מאד, ד' ירחם עליהם ויסלח להם בגדל חסדו. ותל"י לבי מלא אהבה וידידות בשלחבת אש קודש, לכל שלמי אמוני ישראל, וביחוד לת"ח יראי ד' באמת, לכל חד וחד לפי מדריגתו, ועם כל זה כשאני רואה גם בריקנין שבנו איזה מדה טובה, איזה יושר ואמת, או גם שיחה נאה ודרך ארץ, אני מקרבו בשביל זה. ואקוה תמיד שעי"ז יחזור למוטב אם הרבה או מעט, ואפילו אם יגרום כח ההתקרבות, שרעיון כל דהו של תשובה מיראה או מאהבה יתכנס בלבם על רגע אחד, כדאי כל הטורח שבעולם. ומי שהוא שם לבו על דרכיו, וכבוד שמים וכבודן של ישראל חביב עליו יותר מכבודו, יבין את אמתת דרך הקודש הזאת ויכיר את ערך יקרתה (אגרת הראיה ב', אגרת תקכב).

המציאות וגם הראיה שתעורר את המציאות לתשובה גדולה. ככל שיותר אנשים יתבוננו על המציאות באופן הזה יתעוררו חן וחסד א-ל ברשעים הגדולים יותר. האמון שהצדיקים מאמינים בהם יעורר בהם תשובה.

אפסיותו המוחלטת של הרע

הדור אזול, איתבו תריסר ירחי שתא. אמרי משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חודש.

פסקה רעד.

הרגישו בעצמם שהם צריכים עכשיו להתרומם עד אותה המעלה של קרבת החכמה הא-להית, עד שעם כל רוממותם ותביעותיהם הגדולות, עכ"ז יהיו מלאי רצון מהחיים ועסוקים בתיקונם, כמו שאנו רואים שחפץ השם יתברך הוא בהכשרו ע"פ מדתו. אמנם לזה הם צריכים להחליף כמה ענינים מעצם טבע נפשם, שיהיו צריכים להשתנות ע"פ ההשקפה הזאת של הצורך להעלות את החיים כמו שהם אל מעלתן הראויה, ולא לשאוף למהפכה פתאומית שא"א לה בלא חרבן העולם. ע"כ יחדו לזה אותו הזמן הנועד לתקן את הנפשות מצד קלקולים הנדבקים בעצם טבעם, להכשירם לצד הטוב בשינוי עצמיותם.

רבי שמעון ורבי אלעזר הבינו שהם צריכים לעבור מהפך. עמדת הביקורת הפכה אצלם לטבע לכן נצרך היפוך טוטאלי. המבט שלהם על הרשעה עושה אותה דבר גדול ועצמאי. בהקדמה לספר ממעיני הישועה²⁹ מופיע מענה שכתב הרב חרל"פ לאייזיק בן טובים שמצא "בפרקים אחדים (בספר אורות) מבטאים ורעיונות בקיצור הנותנים מקום לביקורת וביחוד פרק ל"ד שבאורות התחיה" (בענין ההתעמלות של צעירי ישראל)³⁰. הרב חרל"פ מביא שתי צורות הסתכלות על הרע בעולם, אחת שאופיינית לימי הגלות ואחת שמייחדת את הקץ המגולה:

"טעות יסודית היא המחשבה שעצם קיומן של הטוב והרע הם מחוץ לחוג האדם ובסודם לא תבוא הבחירה וכי היא נתונה רק במה לבחור, בזה או בזה, ולא בדבר המצאתן, אלא שבאמת גבול זכותה של הבחירה הוא הרבה יותר גדול ויותר רחב מזה, שגם בדבר עצם קיומן ומציאת המשכתן יש להבחירה זכות שליטה... כל עוד שתהיה ההתייחסות על הרע יחס של מציאות, אפילו אם רק בציור, אי אפשר עכ"פ להרצון להשתחרר ממנו שלא ירצה בו, אם בגלוי אם בהעלם. ולהפך, כל מה שישללו ממנו את המציאות, יותר מזדכך הרצון... אנו צריכים להשתחרר מהציור המציאותי של הרע גם

²⁹ ובהמשך דברי ההקדמה של אייזיק בן טובים: "ואף כי תליתי את הספקות האלו בי בעצמי לקוצר המשיג ועומק המושג, בכל זאת מאהבתי שאני אוהב את איש המופת ומשמחתי שאני שמח בו ושותה בצמא את כל דבריו היוצאים מפה קדוש מפיך מרגליות ופנינים, לא אביתי להשאיר בלבי שאלות בלי פתרון, וחפצתי לפנות לרבנו, אך כאשר לא היה אז בירושלים ולא ידעתי יום שובו ולא יכולתי להבליג על חפץ לבי לברר וללבן את הדברים, פניתי בזה לאחד ממקורבים אשר הודו עליו, הרב רבי יעקב משה חרל"פ ונתכבדתי ממנו בתשובה ארוכה, דברים יקרים ונשגבים היוצאים מתוך תוכה של נשמתו הטהורה שהניחו את דעתי ואחשוב לא למותר לפרסם את התשובה הזאת, שהיא אור יקרות לדברי רבנו. ואני שמח כי נתגלגל זכות על ידי להפיץ החוצה דברים נשגבים כאלה, קטני הכמות ורבי האיכות". המאמר התפרסם תחת השם "טובים מאורות". המאמר נדפס גם בהקדמה לספר ממעיני הישועה במהדורה משנת תשל"ז ואינו מופיע בשאר המהדורות.

בהווה, להכיר שגם עתה אין שום צד קיום מציאותי להרע ותולדותיו. כל עוד שיהיה בנו פחות או יותר ציור מציאות להרע, אפילו רק מציאות זמני, מוכרח גם הוא לפגום את הרצון ולהחשיכו באיזה ערך... וכל מה שהמחשבה יותר תזוכך ויותר תשתחרר שלא תמצא בחוגה מציאות של שפלים, גם של זמניים, ותדע ותכיר באפסיות הרע, יותר יתאפס הרע ויותר יוכר הכזבת מהותו ויותר נחיש ונתקרב אל הימים הנצחיים הא-להיים..."

במשך הדורות בעלי המוסר הגדילו את כוחה של הרשעות והציגו אותה כעניין עצמאי, כשהמטרה היא לבנות ולחזק את המוסר. אם רגע אחד לא תשים לב הרע ישללט על הכל, לכן דע לך שהכל תלוי במוכנות שלך ובכח שתפעיל כדי להדוף את הרע.

"היו לנו ימים אשר כל יסוד הדרכת העבודה היה מכון בדרך הפרסום רק אל הכנעת הרע וְהַדְפָּאתוֹ לבד, ועל כן היו מסתפקים אז במידה מרובה בסדרי ההשתמשות של ציור כח העוז של הרע כי הוא גדול כהר ותקיף מאד, למען היות מוכן תמיד לְקָרֵב ולהכין כוחות נגדיים לו, ואז אע"פ שמצד הציור הזה היה גם סכנה כרוכה בעקבו לגרום לו בזה עצמו תקיפות והתעקשות, בכל זאת כיון שבא זה מחמת גודל טהרת הכוונה לעורר נקמת הרע והרשע, הגינה עליהם הצפיה של העתיד לחזק את סדרי הקדושה שלא יהיו נלקים כ"כ מן הרע ונעזרו הרבה ברבוי הנזירות וההרחקה מסערת החיים והתפתחותן ומכל הכיעור והדומה לו, שכפי תנאי ומצבי החיים של אז, היו הימים ההם מסוגלים לזה מאד.

אבל אל לנו לשכוח שכל זה היה בתור הוראת שעה בעת התגלגלותנו מדחי אל דחי בגלות ובחורף לארץ, מקום טומאת אוריה וְגוֹשָׁה של ארץ העמים, לפני התגלותו של תחילת קץ המגולה שהיא נהירת ישראל לארץ ישראל לשם גאולה ובנין, שבשום אופן לא היינו יכולים אז להתרומם לידי המדרגה הגדולה של תעודתנו, לשרש כליל אחר הרע ולגלות בנצחון של קודש את האפס והאין שלו, והיינו שמחים עכ"פ בהגברת הטוב והכנעת הרע. אבל לא כן עתה שהננו שבים לארץ חמדתנו, לשם תקומת גאולה... אי אפשר להסתפק עוד בדרכי כבישה והכנעת הרע לבד, כי אם דוקא להכשיר את עצמנו גם לידי ההדרכה העליונה המביאה לידי ביטולו של הרע ואפסיותו ולהשתחרר בשחרור גמור מכל מאסר וכלא, והיא היא ההבנה הכבירה המכרת את אפסיותו של הרע, לא רק בעתיד כ"א גם בהווה.

מעתה בואו חשבון, בואו ונחשוב חשבונו של עולם, איך נסלול לפנינו דרך בים מהלכנו - לכחד את מה שהחוש רואה גודל ההפקרות ביד רמה ורבוי פריקת עול - אי אפשר. אבל גם להתחשב באלה כאילו יש לנו מציאות חיובי עכ"פ לשעה - גם כן אי אפשר ולא יתכן, מפני שבזה עצמו מגדילים ביותר את הסכנה. ובמה נתכוון לקראת העתיד לבטל את הרע ולאפסו לגמרי למען נוכל גם עתה לטעות מטעם עץ החיים...? דומה אני כי אם ננסה עצמנו לשים און קשבת למה שאור ד' החדור בנשמתנו מלחש אלינו אז נזכה לדעת כי אין דרך אחר זולת להתמסר במסירה נאמנה, טבעית ורעננה, ביראת ד' טהורה ובקדושת בשר ורוח, גם בעמקי הרחבת גנוי מחמדי סתרי תורתנו הקדושה, בהכשרה נכונה לשאוב מהם מים זכים וטהורים, נהרי נחלי עדנים, להקיף ולהבין בהם את כל היצור וכל הנעשה בו, ואשר באמת ההרעשה על זה איננה חדשה ומאז ומעולם צוהו על זה גדולי קדושי הדורות בקול רעם חוצב להבות אש, להזהיר על חוב למודם ושעל ידם יפקין מן גלותא ויתפטרון מן יצר הרע. לפי שע"י הרחבת אלה הלמודים הקדושים עפ"י התנאים הנזכרים, מתעלים לעמוד על סוד

כל מגמות הרע ולהכחידם דוקא ע"י מה שלא יתנו להם שום הצטיירות של מציאות אף לא זמני, אלא פשוט מפני שמקיפים היטב את המהלכים הרוחניים להכירם כמו שהם באמת, שאין לכל מה שהוא היפך הקדושה והטוב שום מציאות עצמי ולית להו מגרמייהו כלום ואינם אלא צללים קלים של הקדושה, שדרוש רק לפזרם ולהוסיף עליהם אורה. ומגמות הרע צלליהם של הקדושה, אינם אלא סימנים בעדנו לסמן לפנינו את מגמות הטוב והקדושה, ומיד שהננו מגיעים להכרה זו הננו מקלפים בזה את חצוניותם ומגרשים אנו בזה את צלליהם וניכר ונתברר ממילא שלילותם ואפסיותם וכלים ונחרצים מן העולם. ובעבודת הקודש הלזו של גילוי מגמות הקדושה, שנסרים בזה כל הקליפות החיצוניות, הננו נמלטים מכל לחץ, אינם מתיחסים כלל עם הרע ואינם פונים לו כלל, אבל גם אינם נותנים לו שום הצטיירות של מציאות אף לפי שעה, ולא עוד אלא שאנו מוצאים גם את התועלת שמביאים המה בצלליהם שהוא כדי לתת ריוח להקדושה כדורדיא לחמרא (שמרים ליון), שיהיה נאות יותר לקבלה, ונשללים בזה לגמרי כל מציאותם מצד הרע, והאומץ להקדושה הולך ונתוסף הולך וגדול.

אלה המהלכים הנה הנם מהמגמות הקדושות של רבנו אור האורות, אשר מאז הופיע אורו על שמי ארצנו הולך וקורא לכו ונלכה באור ד' לעבוד בסוד אפיסת הרע, לשרש אחר שורש יניקתו ולהטרידו כליל מן העולם, להכניס אהבה בלי מצרים לכל הקודש והנשגב, ושנאה מוחלטה במובן הרבה יותר גדול מהרגיל לכל מה שהוא נסיגה כל דהו מאור תורת אמת, ע"י ההכרה הבהירה שאין למו כל מציאות, וכל מה שנחקר ללא מציאות - אין רצון למו, ולגלות טמירין שבעומק חפץ נשמת ישראל, גם באלה המעשים שלפי ראות העינים נאלחים ונתעבים המה, שאין זה רק מצד הצל, אבל מצד העצם, שהרעות צללים ממנו, הנה הוא נטיה גדולה ואמתית לגילוי אור ד', שהקליפה מקדמתו וצריכים לנסרה ע"י הגילוי הזה עצמו" (טובים מאורות, מלוקט מעמודים 217).

יש מחשבה שאם נאמר בקול שקילוסו של הקב"ה עולה מן הרשעים כשם שעולה מן הצדיקים (שמות רבה וארא, ז, ד) אזי בני אדם יסיקו שאין טעם להתאמץ ללכת בדרך הישר. לכן צריך לצייר את הרע כהר גדול ותקיף מאוד. הרב חרל"פ מסביר שככל שאתה מגדיל יותר את הרע אתה הופך אותו למשהו עצמאי וממשי וזהו שקר. סוף סוף הגיע הזמן להגיד את האמת שהכל מעשה ה', כל הרשע הוא רק הסתרה וקליפה. הרשעה היא רק מסך כדי לקלוט את האור הגדול.

באופן דומה הרב מסביר את ההימנעות מנחמת ישראל במשך הדורות: "נחמת ישראל היא עכשו חובתנו היותר גדולה וקדושה... הורגלנו הרבה, לפני שברנו הגדול, טרם ראינו לעינינו אלפים רבבות אחינו בשרנו נטבחים בחמת אויב אכזרי ולא ירחם, לדבר רק דברי תוכחות קשים, תוכחות עלי עון, על קשיות הדור וסרבנותו, התאוננות וקטגוריא... על כן הננו פוגשים תדיר בכל פינה דברי כבושים והתאוננות יוצאים מלבם של מוכיחים, של חכמים וצדיקים. הטובים והמובחרים שבהם כתבו דבריהם בדמע, בדם הלב ובנפש מרה ונוגה, וכל כונתם לא היתה כי אם טובתם של ישראל, שיחזרו בתשובה, שישובו מעון, ושב ורפא להם, לטובתם בעולם הזה ולאשרם בעולם הבא. אבל לנחם את ישראל, לדבר על לב ירושלים שכבר לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה, שכבר נרצה עונה - זה נחשב זה כמה לצעד מסוכן מאד, לחנופה מזקת ומבלה עולם. אבל הנה הגיעו ימים, שאנו מוכרחים להתרומם דוקא אל אותו הגובה שממנו נוכל להגיע לזה, שנוכל בלא פחד של סכנה לאמר נחמה

לישראל, לאמר לו שכבר לקח מיד ה' כפלים בכל חטאתיו וכי נרצה עוננו" (מאמרי הראיה עמ' 279).

צריך לתפוס את החיים מצידם האיכותי ולא להתפעל מהרשע, לדעת מה העיקר ומה האמת של החיים ולדעת שהעיקר והאמת ינצחו. לחפש בכל עת את כח הצמיחה. הזרע הקטן חסר משמעות מבחינת כמותו אבל טמון בו כח צמיחה של ארז והמחשבה האיכותית יודעת את ערכו של הארז. זו האמת לכן יש ודאות מלאה שהוא יופיע.

ענוותנותו של הלל

גם הנושא של כבוד הבריות קשור למהלך שלנו. הרב'ה שלנו להלכות בין אדם לחברו הוא הלל הזקן. הנהגתו של הלל הזקן מלמדת אותנו לכבד כל אדם מצד עולמו הפנימי, לדעת שכל הפסולת באישיות שלו אינה העיקר, אלא היא רק קש שנערם על יהלום. ענוותנותו של הלל הזקן, סבלנותו לכל בריה, עזרה לו לדבוק בחכמה של ראיית הנולד, בצפיית העתיד. התוספות במסכת יבמות (קט: ד"ה רעה) אומר: "שגייר הלל אותו שאמר גיירני על מנת שתשמיני כהן גדול ואותו דעל מנת שתלמדני כל התורה כולה (שבת לא). ואע"פ שלא היו מתאמצין להתגייר, יודע היה הלל בהן שסופם להיות גרים גמורים, כמו שעשה לבסוף". בחיצוניות הגוי לא גילה מאמצים מיוחדים להתגייר ואע"כ הלל האמין לגמרי בפנימיות שלו. זו ממש אותה נקודה של חיבור ההשקפה המוסרית עם ההשקפה האמונית. איחוד המוסר עם החכמה³¹.

הטעות העלולה בדרך הסבלנות

הסכנה שעלולים להיכשל בה בדרך הסבלנות היא המחשבה ש"כל הצדדים המתגלים כמו שהם בניוולם הם המה דרכי הטובה והנכון להחזיק בהם כשהם לעצמם" (עין איה שבת א, עמ' 133). לימוד נסתר באופן שטחי גורם לעצלנות ולבטלנות מתוך מחשבה של יראת שמיים. הבלבול שמתפתח מוביל לקיום העולם מצד מצבו בפועל ולא מצד הצמיחה. לימוד נסתר בצורה עמוקה מפתח שאיפה וצמאון שהפנים יופיע, בונה מרץ לסייע לגילוי ומעורר שמחה בכל התקדמות. השמחה אינה על כך שאני מופיע אלא על דבר אלקינו שהולך ומתגלה, עם ישראל מופיע ואֵתו אני חי, נושם ורוקד. מי שלומד נסתר באופן שטחי, מחפש סגולות ודרכים שונות כיצד להגן על עצמו, ולא מתמלא במרץ ורענונות לפעול ולעשות.

פלא ההמתקה

יצתה בת קול ואמרה צאו ממערתכם.

פסקה ערה.

לא למען שימצא העולם, עם כל רעתו ושפלותו, חן בעיני קדושי עליון
הללו הרואים את אור האמת והצדק בזהרו, היתה מטרת ההחזרה, כי אין
אפשר שיאמר לרע טוב, כ"א שיהיה כח המראה ממותק באופן שיהיו
נזקקים לתיקון.

³⁰ על השקפתו של הלל הזקן וגישתו המוסרית המתפתחת ממנה ראה בהרחבה בעין איה שבת א, פרק ב פסקה קיב ואילך.

לא למען שימצא העולם חן בעיני קדושי עליון הללו. הקריאה האלקית אל רבי שמעון ובנו "צאו ממערתכם" לא מחזירה אותם אל העולם מתוך פשרה, כביכול הייתה מטרת ההחזרה ללמדם להשלים עם העולם, שיבינו שאלו החיים, אין מה לעשות, צריך להתפרנס, **כי איך אפשר שיאמר לרע טוב.** המשמעות הפנימית של עמדה כזאת היא שהרוחניות היא אפסיות והגשמיות היא מציאות ממשית.

כ"א שיהיה כח המראה ממותק. ההווה אמינא של רבי שמעון, הרצון האדיר לשינוי הכל לא השתנה. מטרת ההחזרה למערה הייתה כדי ללמדם למצוא את חן העולם מצד סגולתו הפנימית, כשם שמציאת חן בין בני אדם אינה למראה החיצוניות אלא מחמת המפגש עם פנימיות הנפש. "יאר ה' פניו אליך ויחנך" (במדבר ו, כה) אומר רש"י: "יתן לך חן", שיראו את החן שה' מעניק לעולם. באופן הזה מראה העולם **עם כל רעתו ושפלותו יהיה מראה ממותק** בעיניהם. המתקת מאכל נעשית על ידי מלח, כך מתקנים אותו לאכילה. המלח חריף ומכלה כשהוא לעצמו - "ארץ מלחה ולא תשב" (ירמיה יז, ו) אבל כשאתה מפזר אותו על הבשר אתה מגלה שהוא ממתק. הכח של המיתוק הוא כח התיקון. י"ב חודשים במערה למדו אותם לתפוס איך כוחות שונים משפיעים בעולם. כמו המלח שמצד עצמו הורס את הכל, "גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב" (דברים כט, כב) אבל כאשר הוא יחד עם הבשר הוא מתקן ולא מכלה³².

באופן שיהיו נזקקים לתיקון. הסברנו לעיל שתיקון העולם פירושו בניית כלים. במלאכת התיקון יוצרים חיבורים בין דברים שונים. לעומת התוהו שמעמיד עוצמות פרטיות גדולות התיקון קושר ומחבר. המדע שייך למלאכת התיקון כי הוא מוצא את נקודות הקשר בין דברים רבים. התהליך המדעי מרגיל לראות את העולם בהקשר רחב. החיבור בין המלח לבשר זו מלאכת תיקון.

ע"כ לא יכלו לדעת בעצמם, עד כמה הסתגלו בהתאמתם אל המציאות באלה הי"ב חודש, כי סוף כל סוף מצאו בעצמם ניגוד עצום על כל סדרי החיים הנהוגים. אמנם ע"פ עצת ד' וההשגחה העליונה, המצרפת את כל הרעיונות והנטיית לתכליתה העליונה בהנהגת העולם וסידורו, כיון שכבר נמחקה סאת ניגודם באופן שיוכל העולם לקבל את אשר יצא מאתם, לגדלו ולרוממו ולהביאו למעלתו הנועדת, ע"כ יצאה בת קול ואמרה צאו ממערתכם.

יודע מחשבות, שגלוי לפניו כל חשבוננו של עולם, יודע שכעת הביקורת של רבי שמעון ורבי אלעזר תבנה את העולם ולא תהרוס ותשרוף אותו. מדוע? **כיון שכבר נמחקה סאת ניגודם**, יש בהם עדיין

³² יש בעצם המלח כח המים והאש, שהם כנגד שתי המידות שבהם קיום העולם, והם מידת הרחמים ומידת הדין. ומטעם זה אמר 'ולא תשבית מלח ברית אלקיך' (ויקרא ב, יג) קרא ברית אלקיך מלח לפי שבו יתקיים ויכרת העולם, וכמו שאמרו ראה שאינו יכול להתקיים בדין שיתף עמו מידת רחמים, וכן המלח - מקיים ומכרית, שהוא מקיים ומעמיד הבשר זמן מרובה ונותן טעם בכל המאכלים, והוא גם מכרית, שמקום מלח לא יעלה בו כל עשב (רבינו בחיי ויקרא ה, ב). והוא גם הנס בהמתקת מי העיר על ידי אלישע: ויאמרו אנשי העיר אל אלישע הנה נא מושב העיר טוב כאשר אדני ראה והמים רעים והארץ משכלת. ויאמר קחו לי צלוחית חדשה ושימו שם מלח ויקחו אליו. ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר כה אמר ה' רפאתי למים האלה לא יהיה שם עוד מות ומשכלת. ויפרו המים עד היום הזה כדבר אלישע אשר דבר (מלכים ב, ב יט-כג).

ניגוד אבל הוא לא מאיים על הכל, סאת ניגודם כבר לא גדושה. **באופן שיוכל העולם לקבל את אשר יצא מאתם**, הרצון לגאול את העולם מקטנותו **לגדלו ולרוממו** - להרים קרן משיחו.

אחריות לתיקון - סימן לאמונת אמת

החשבון של תשובה מאהבה מגיע מתוך אמונה בסגולת ישראל. החרטה באה מתוך תחושה שכל מעשי החטא הם הבל שכלל לא מתאים לזהות האמתית שלי. בגלל הוודאות של הסגולה יכול אדם בטעות להסיק שבאמת לא משנה מה הוא יעשה, אם יחטא או לא, כי הרי הפנים הוא העיקר. מחשבת התשובה מאהבה יכולה להוביל לחולשה, לייאוש, לעייפות ולשקיעה בחטא. לכן השלב הראשון בחשבון המוסרי מתחיל מהדרכה לא להתפעל מהעולם, "שמו הקב"ה לאדם במקום שרבים בו המרחיקים אותו ממנו יתברך והם הם התאוות החומריות אשר אם ימשך אחריהן הנה הוא מתרחק והולך מן הטוב האמתית" (מסילת ישרים פרק א). מצד החשבון המוסרי אדם צריך לחשוש שמא הוא מרמה את עצמו בכל מיני עניינים, לבדוק שאינו חי בדמיונות ושהוא לא מחפש לוותר לעצמו. בדרך קניית הזהירות לכל ההמון מדרך הרמח"ל לשים לב שלכל מעשה קטן יש משמעות גדולה, לכן ראוי להודעזע ולהתחרד תמיד בראות עומק הדין עד היכן מגיע, "כי מי יעמוד ביום הדין ומי יצדק לפני בוראו באשר השקפתו מדקדקת על כל דבר, קטן או גדול" (שם פרק ד).

הכרת הסגולה הפנימית, הוודאות בקיומה, צריכה לבנות תשוקה אדירה שהיא תופיע. התשוקה הזאת מרגישה כמה צער וסבל יש בעולם כל עוד האור לא מתגלה. היא בונה אחריות מתוך ידיעה שכל עברה וכל חטא הורסים את הכל. זו עמדה מוסרית. כמו זוג שמחכה לילד, אתה רואה את צערם ומתמלא בתשוקה גדולה שהם ייזכו לכך, טוב הלב שבך לא משאיר אותך אדיש. כדי לבנות נכון את החשבון מבחינה מוסרית צריך להתחיל מחוסר התפעלות מהחיצוניות. יש הטעייה בעולם החיצוני, אתה פוגש אותו בשלב מוקדם יותר, הוא תדיר יותר וזמין יותר, כך הוא נותן לך הרגשה שהוא המציאות והעולם הפנימי אינו אמת.

עבודה שכלית

הרב קורא למחשבה הזאת הזיה נגלית: "ההזיה הנגלית, המתעבת בחולשת כח הכרתה את כל עושר צפון ונעלם, החשיכה את העינים וקצרה את חוג הראות הרוחני בבנותה חומת סינים גסה לחופש הרוח..." (אורות, עמ' קלד). לצאת מההזיה הנגלית ולדעת שהפנים זו המציאות האמתית זו עבודה קשה מאוד. אדם חושב ששולחן זה מציאות ממשית והאמת המופשטת היא דבר אוורירי. נדרשת עבודה רבה כדי לתפוס שהרוחניות היא מציאות ממשית. תשליך גפרור אחד על השולחן ולא נשאר ממנו דבר אבל "דבר אלקינו יקום לעולם" (ישעיה מ, ח). כח הכבידה לא יפגע גם אם תשרוף את כל התפוחים שנפלו ליד ניוטון. כשאדם מצליח לתפוס את הנקודה הזאת זה אומר שמהו מתחיל לזוז. רק אז אפשר להתחיל להבין שה-כח בה"א הידיעה הוא הדבקות האלקית, האמונה בה', ושאר כל הכוחות בטלים לגמרי לעומתו. היכולת לתפוס את הרוחניות בתור מציאות ממשית מאפשרת להיות מלא בוודאות בקיומה של הסגולה, היא ממלאת אותו בשמחה, בחן ובחסד א-ל. כל צורת המבט על העולם משתנה. משל לרופא שרואה שהאשה מעוברת והיא עדיין לא מודעת לכך, הוא מחייך ושמח והיא חוששת שמא היא עקרה. הרופא רואה אותה באופן אחר לגמרי ממה שהיא רואה את עצמה. כך הוא רואה את הבריות. זהו לא מבט רגשי אלא לגמרי מבט שכלי שדורש לימוד ועבודה שכלית גדולה, כמו שכותב הרב ביחס לעבודת הסנגוריה: "אהבת ישראל והעבודה של הסניגוריא על הכלל

ועל הפרטים איננה רק עבודה הרגשית לבדה, כי אם מקצוע גדול בתורה, וחכמה עמוקה ורחבה, רבת הענפים, שכולם צומחים ויונקים מלשד טל אורו תורת חסד" (אורות ישראל ד, א).

נפקו, כל היכא דהוה מחי רבי אלעזר הוה מסי רבי שמעון.

פסקה רעו.

כל כח כשמתגבר במדה גבוהה א"א לו להתחבר עם הכח ההפכי לו בכפיפה אחת. ע"כ כיון ששני הצדדים הם מלאים ענין ודברי אמת מרובים, הצד השלילי המורה על הרעה והשפלות שיש במציאות, והבחנת חולשת הנהגת החיים ע"י לב בנ"א הנשחת והנשפל, והצד השני לעומתו, למצא את הטוב, בין צדדי הטוב הנמצאים גם במצב הירוד של ההוה, בין הטוב שיהיה נצמח בעתיד דוקא מעומק הרע, ע"כ כדי שיהיו שני הצדדים מלאים כל אחד מאותו השכל והאור הא-להי הנצרך לו, נחלקו לשתי מערכות, כדי שכל אחד יתן את פריו בכל עז. והיה ר"א מברר את הצד השלילי, ור"ש לעומתו מברר את הצד החיובי, וכח הזכות של החיים, בין מצד ההוה בין מצד העתיד, וכל היכא דהוה מחי ר"א הוה ממי ר"ש.

המבט המתוקן - מציאת הטוב ההווי והטוב הצומח

ביציאה השנייה מן המערה מתחיל תהליך של תיקון בעולם. כעת יש צד אחד שרואה כל הזמן את הרעה והשפלות שיש במציאות, זהו רבי אלעזר האוחז בעמדה הקודמת של רבי שמעון. הוא מבחין בחולשת הנהגת החיים על ידי לב בני אדם הנשחת והנשפל. רבי שמעון לעומתו מוצא את הטוב והוא מוצא שני צדדים של טוב - צדדי הטוב הנמצאים גם במצב הירוד של ההוה - זהו הטוב הפשוט, הניכר והמובן, הטוב שמזהה אותו רבי יהודה: "כמה נאים מעשיהן של אומה זו - תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות" (שבת לג:), ויש את הטוב שיהיה נצמח בעתיד דוקא מעומק הרע שזה המבט של הקץ המגולה, קמעא קמעא [פסקה רעג]. על אף שיש כאן עומק רע והטוב הוא עתידי בלבד, הוא גם שייך למבט שמוצא את הטוב בגלל כח הצמיחה, שהופך את עומק הרע לטוב. כמו בגרעין של משמש, שיש בו ציאניד שהוא חומר רעיל וממנו בעצמו צומח פרי מתוק וטעים.

התפלגות הכוחות ביציאה מן המערה

בתחילת הפסקה ובסופה יש נושא ששייך לסוגיה גדולה בדברי הרב. **כל כח כשמתגבר במדה גבוהה אי אפשר לו להתחבר עם הכח ההפכי לו בכפיפה אחת.** כעת רבי שמעון ורבי אלעזר מופיעים כשני כוחות שונים לגמרי. הם לא עושים יחד את אותו החשבון, אלא רבי אלעזר הוא השולל האדיר ורבי שמעון הבונה ומתקן. יש כאן הדרכה לפתח ולבנות כוחות חזקים כאשר כל כח עומד שלם בפני עצמו ולא לבנות אנשים רבים בצורה בינונית וברמה ממוצעת. באופן הזה הכוחות מופיעים בצורה מטושטשת. כשם שהאיש צריך להיות לגמרי איש והאישה צריכה להיות לגמרי אישה, כך בבניית כוחות נוספים לא נכון לבנות אנשים בינוניים, שהכוחות מופיעים בהם בצורה מעורבת למחצה, לשליש ולרביעי. כך כותב הרב בסוגיית זרע אדם וזרע בהמה: "סדר הגאולה ותחית האומה בארץ ישראל צריך ללכת ע"פ סדרי הנבואה של "זרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה" (ירמיה לא, כו) - "זרע אדם לחוד וזרע בהמה לחוד" (ילקו"ש תהלים לו, תשכו). שלמות הצורה מוכרחת להברא. הנפשות הנוטות

לבנין מעשי, לישוב ארצי ולשאיפה מדינית, מוכרחות להתיצר בכל הגונים החזקים הצריכים למדה זו, והאנשים בעלי הנפשות האציליות, מחיי הרוח ומעדני הנשמה, המודיעים, ומזריחים את אור ד' העליון על האומה והעולם, גם הם יצאו אל הפועל בכל מלואיהם. דוקא טפוסים מלאים משפיעים יפה אלו על אלו ומתחברים יחד ליצירת גויה לאומית אורגנית גדולה, שאור חיי נשמה קדושה כבירת כח זורח עליה" (אורות התחיה יט ועיין באריכות באורות התחיה ד). **ע"כ כדי שיהיו שני הצדדים מלאים כל אחד מאותו השכל והאור הא-להי הנצרך לו, נחלקו לשתי מערכות, כדי שכל אחד יתן את פריו בכל עז. רבי אלעזר הוא הכח המחמיר, מברר את הצד השלילי, עמדת הביקורת האדירה ורבי שמעון לעומתו מברר את הצד החיובי. הביקורת של רבי אלעזר מצילה את רבי שמעון, בזכותה רבי שמעון בונה ופועל נכון.**